

173807

1928

N 1

V.N. Karazin Kharkiv National University

00258966

0

ЦНБ ХНУ
Дата повернення:

ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ

1928

Поезії: В. Сосюра, В. Поліщук,
Н. Забіла. М. Сайко, О. Донченко,
М. Куриленко, Й. Бехер.

Проза: І. Микитенко — *Кадиль-
ниця*. М. Чернявський — *Антей*.
Яр. Гашек — *Оповідання про пор-
tret Франца Іосіфа І*.

Статті: Гр. Майфет — *Стефан
Цвайг*. В. Державін — *Драматична
тетралогія* М. Куліша. Й. Шев-
ченко — *І. Карпенко - Карий*. Ол.
Фінкель — *Ленін* — публіцист.
С. Хейнман — *П'ятилітній план*.
М. Бадан — *Нац. питання на За-
карпат. Україні*

№ 1

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

Приймається передплату на 1928 рік на великий громадсько-політичний і літературно-науковий місячник

„ЧЕРВОНІЙ ШЛЯХ“

РІК ВИДАННЯ ШОСТИЙ

Редагують: В. Затонський (головн. редактор), В. Коряк, І. Кулик, М. Куліш, С. Пилипенко, М. Скрипник, П. Тичина, А. Хвиля, В. Юринець

Журнал виходить за найближчою участю: І. Айзенштока, Б. Антоненка - Давидовича, акад. Д. Багалія, М. Бажана, О. Білецького, О. Бургардта, Ю. Будяка, Д. Бузька, К. Буровія, О. Влизька, С. Вітика, В. Вражливого, В. Гадзінського, О. Гермайзе, А. Головка, М. Горбаня, М. Грінченка, Г. Гринька, О. Громова, В. Десняка, І. Дніпровського, М. Доленга, О. Донченка, О. Досвітнього, О. Дорошкевича, М. Драй-Хмари, К. Дубняка, Ю. Дубовика, Г. Епіка, Г. Ерофієва, Н. Забіли, Д. Загула, М. Зерова, П. Іванова, М. Івченка, М. Ірчана, М. Йогансена, Л. Кагановича, Я. Качури, Б. Коваленка, Г. Коляди, П. Козицького, Г. Коцюби, Г. Коваленка - Коломацького, О. Копиленка, Г. Косинки, С. Кравцова, О. Лана, Ів. Ле, А. Лейтеса, А. Любченка, Я. Мамонтова, М. Майського, Ю. Меженка, О. Мізерницького, І. Микитенка, В. Мисика, А. Музички, Т. Осьмачки, А. Панова, П. Панча, Г. Петровського, В. Підмогильного, Є. Плужника, М. Плевако, В. Поліщука, Я. Полфіорова, М. Попова, М. Полоза, М. Равича-Черкаського, Х. Раковського, А. Річицького, М. Рильського, Н. Романович-Ткаченкової, Я. Савченка, І. Сенченка, М. Семенка, О. Синявського, М. Слабченка, Т. Слабченка, О. Слісаренка, В. Сосюри, Т. Степового, М. Сулими, Д. Тася, М. Терещенка, І. Ткачука, акад. Тутковського, П. Усенка, Д. Фельдмана, П. Филиповича, М. Філянського, Г. Хоткевича, П. Христюка, М. Чернявського, В. Чубаря, Ф. Шаковицького, А. Шамрая, І. Шевченка, Г. Шкурупія, А. Шмигельського, В. Яблуненка, М. Яворського, акад. Д. Яворницького, Б. Якубського, Ю. Яновського, В. Ярошенка та інш.

Редакція „Червоного Шляху“ залишає за собою право скорочувати статті й робити зміни редакційного характеру.

Дрібні рукописи й вірші, не прийняті до друку, зберігається, і з приводу їх редакція не листується.

Рукописи мусять бути надруковані на машинці й на одній сторінці аркуша.

ЗМІСТ ЖУРНАЛУ „ЧЕРВОНІЙ ШЛЯХ“ № 2

(Лютий 1928 р.)

ЛІТЕРАТУРНИЙ ВІДДІЛ:

Ів. Цітович: Колумб — поезії. В. Чапля: Братов'я — повість, ч. І. В. Поліщук: Родемі Роза — поема (закінчення). В. Вільховий: — оповід. О. Лан: Поезії. Л. Пюнтек: Поезії. Кость Котко: Сонце поза мінаретами — подорожні враження.

ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНИЙ ВІДДІЛ:

І. Ізотов: Характеристика творчості О. Кебілянської. Гр. Коваленко - Коломацький: Дніпрова Чайка. П. Г.: Шарль де - Костер

НАУКОВИЙ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ВІДДІЛ:

Ткач: Десятиріччя Червоної армії. Проф. М. Лозинський: З міжнародної політики 1927 р.

МИСТЕЦЬКИЙ ВІДДІЛ

К. Сліпко - Москальців: Радянський художник і мистецька спадщина.

ХРОНИКА.

БІБЛЮГРАФІЯ.

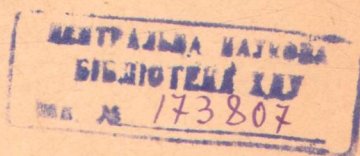
ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ І ЛІ-
ТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 1

(58)

№ 184/8

СІЧЕНЬ

1928

59

р.
5
6
8
38
46
49
50
51
55
56
58
60
75
93
98
16
30
51
53
52

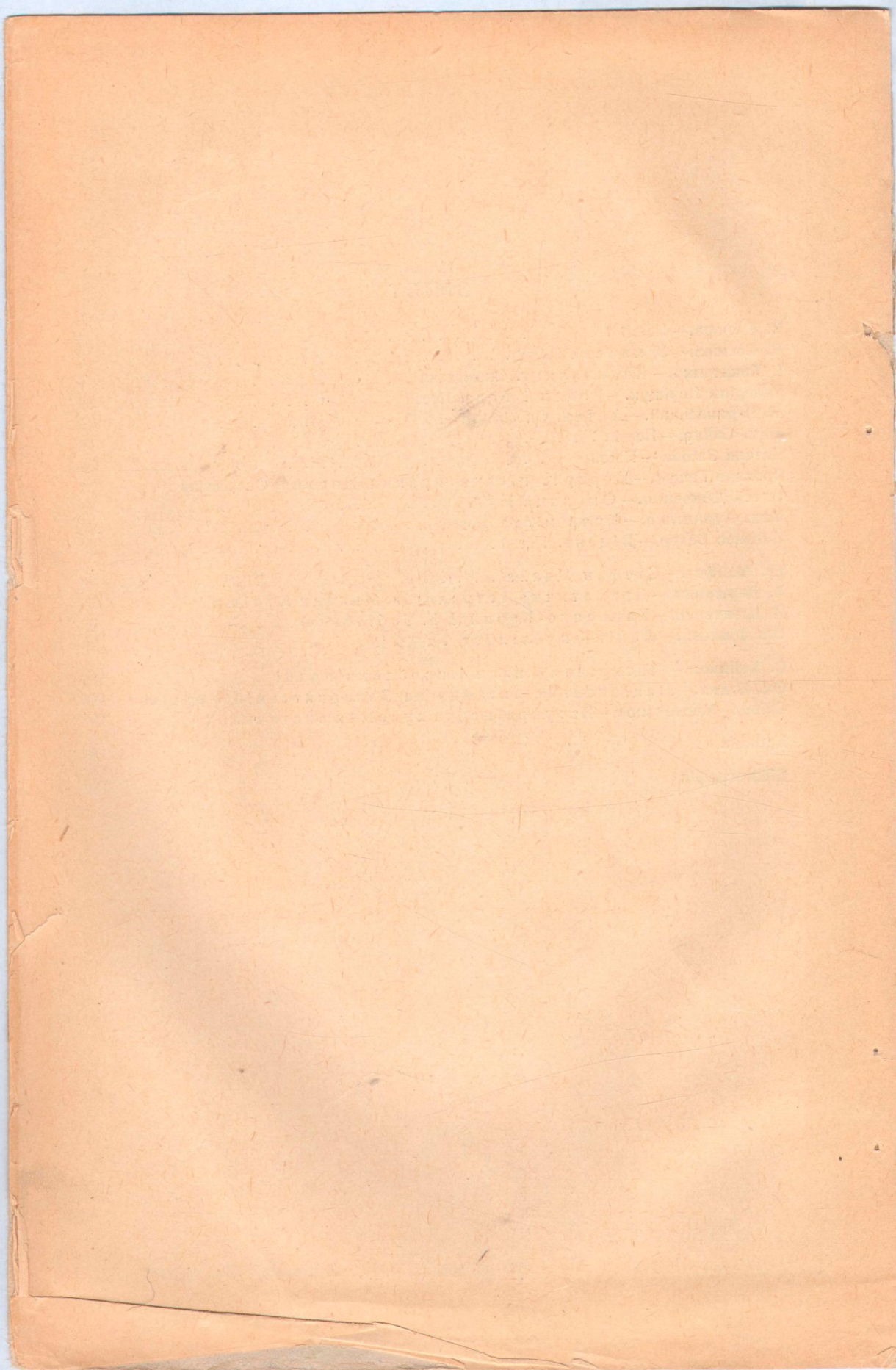
ХРЕШТИНИН

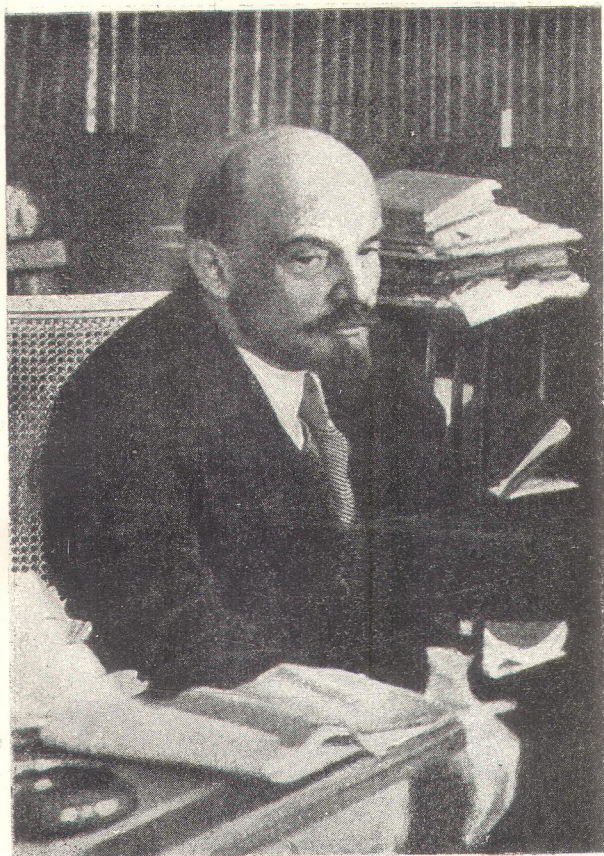
В. П. ХРЕШТИНИН

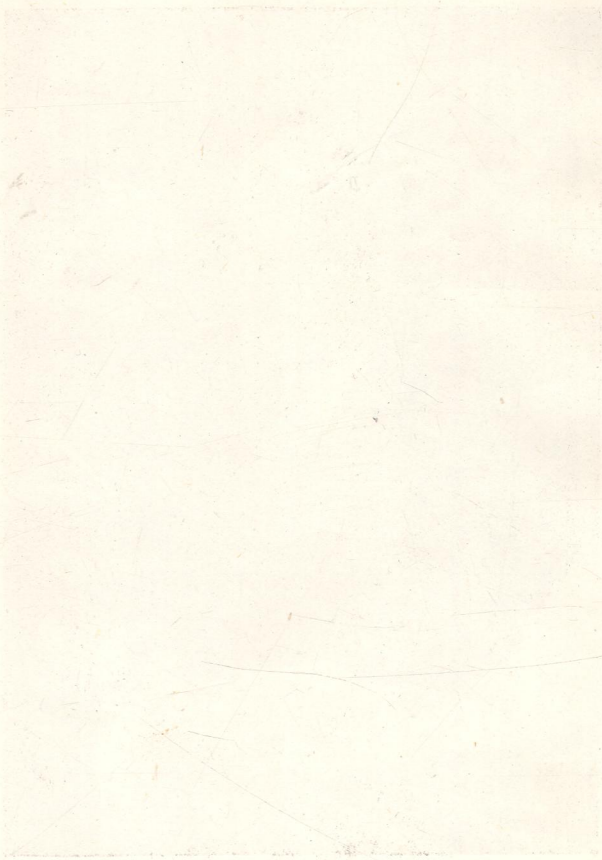
ЗМІСТ

	Стор.
В. Сосюра.— Поезії	5
В. Сосюра.— У мареві. Поезії	6
І. Микитенко.— Кадильниця. Оповідання	8
Валеріян Поліщук.— Роден і Роза. Поезії	38
М. Чернявський.— Антей. Оповідання	46
Мик. Сайко.— Поезії	49
Наталя Забіла.— Поезії	50
Ярослав Гашек.— Портрет цісаря Франца Йосипа. Оповідання	51
Олесь Донченко.— Околиці. Поезії	55
Мих. Куриленко.— Край міста. Поезії	56
Йоганес Бехер.— Відень. Поезії	58
Гр. Майфет.— Стефан Цвайг	60
В. Державин.— Драматична тетралогія Миколи Куліша	75
Й. Шевченко.— Карпенко-Карий (І. К. Тобілевич)	93
Ол. Фінкель.— Ленін—публіцист	98
С. Хейнман.— П'ятирічний план і проблема праці	116
Ол. Бадан.— Національне питання на Закарпатській Україні	130
Сліпко - Москальцов.— Всеукраїнська художня виставка	151
Хроніка	153
Бібліографія	162

В. І. Ленін

1847 J. C.

В. СОСЮРА

* * *

Вас. Елланові

Шумне місто скажено вирує,
я їду повз будинок „Вістей“
і в вікні, де редактор працює,
вже не бачу блакитних очей.

Був Еллан... А тепер немає...
і без нього я думи сную.
Як і він, я не все проспівую
про Комуну незнану мою.

Сніг ляга на вечірні панелі,
перед мене проміння мечі...
Знаю, прийдуть нові менестрелі,
невідомих співців тисячі.

Залунають на спів їх дзвінко
довгі плески закоханих рук,
і впаду я, самотня сніжинка,
на холодний наїзджений брук...

Десь годинник прощально затінька...
Упаду... і не жалко, що мла...
Я хотів би, щоб тая сніжинка,
п'ятикутня сніжинка була.

В. СОСЮРА

У МАРЕВІ

В білім мареві віти берез,
розгулялись сніжинки без краю,
наче айстра зімових небес,
біла айстра в вітрах облітає.

Заховався десь місяць вгорі,
на панелі метелики чисті.
І так смутно горять лихтарі
у вечірньому білому місті.

Сонце марево лине і лине...
І так гостро як знов пригадав,
як колись політруком блукав
я в могутніх степах України.

Плавав місяць у небі, як дим,
мчали хмари, як осени листя,
і сніжинки круtilись іскристі,
на багнеті тремтіли моїм.

Десь ворожий шумів броньовик,
кулеметів цвіла стрілянина...
Там, де біла мела хуртовина,
в груди вдарила куля, як крик.

Але рани тоді не відчув,
біг у лавах на огненну броню...
Туманіли вагони червоні,
чорний привид гарматами гув.

Я до гулу такого привик.
Знову, пісне моя, менестрелься...
І, коли ми взяли броньовик,
я упав на скривавлені рельси.

Я проніс через смерти межу,
через бурі квіток комуніста.
І тепер я поетом ходжу
по вечірньому білому місту.

В золотій і багряній столиці
я блукаю, колишній селяк.
І минуле міні тільки сниться,
мов сніжинки, лягає на брук.

Десь прожектор рукою ясною
кинув плями на пальці берез,
і в сльозах обліта наді мною
біла айстра зимових небес.

І. МИКИТЕНКО

КАДИЛЬНИЦЯ

I

Колись я страшенно любив кадильницю. Якби ви знали, що це за річ. У піст, як ми говорили цілою школою, я тільки й чекав, коли вийде з вівтаря о. Олександр і піде між рядами з кадильницею.

Та й було на що подивитись. Вийде, стане біля архістратига Михайла... Чуб кучерявий, сам красивий, постать, як грім, і так якось як крутоне на великому пальці кадильницею, а вона тільки „бряз-бряз“, і вже круг нього ціла хмара. Як він це робив, хто його зна. Деякі жінки умлівали навіть.

— До чого ж ото о. Олександр ловко кадять...

Я пробував дома; теж виходило, але не так. Поперше я не мав тих припасів. Я брав невеличкого волоського гарбуза, зрізував меншу половину, видовбував більшу й потім приробляв покришку. Для брязкоту я чіпляв залізячки до шпагатинок, що на них вішав свою кадильницю. Я не мав також вугілля й ладану, але я обходився ватою з батькового пальта.

Як покласти добрий ковало́к вати, підпалити його й потім почать кадити, то дим буває не менший, тільки він не так пахтить.

Я так полюбив кадильницю, що мало вже не навчився орудувати нею так метко, як о. Олександр. Та якось батько помітили, що їхнє пальто все тоншає й тоншає. Дірка в підкладці невелика, а вати вже й на спині не стає. Воно сказати би й пальтишко те було таке, що хоч і все спали, то невелика шкода. Дісталось воно батькові за дурницю: випивали вони в Максимца (як завжди) і хтось з компанії украв їхній кожух, а замість нього подарував те пальтишко. Правда й кожухок був теж драненький, та задубілий, а проте пальтишко ще гірше. Сама тобі дірка. Мати все кляли та ніяк не могли його облатати. А батько звичайно мусили вже його берегти. Ото ж вони помітили, що пальто немов усихає...

— Це ти мабуть, шибенику? — питають вони мене. А я саме приступаю до пальта і одна рука в мене за спиною.

— От, воно мені, — кажу, — потрібне. Мабуть мама на гнотики беруть для лампадки.

— На гнотики? — говорять батько. — Гляди мені, бо я тобі дам гнотика. Хіба ж на гнотики стільки піде?

А воно й справді — ніколи не піде. Я й не туди, що там мало вже й залишилося. В інших місцях так пальто вже, як плівка.

— Ну, то я ж, — кажу, — хіба знаю, де вона дівається, та вата? Зносюється, а ви на мене. — Повернувся, а ззаду кадильниця... зовсім забувся. А батько зразу й догадалися.

— Ах ти, — кажуть, — шарлатан ти першої марки. Що ж ти брешеш? Я думав, що він там кізячком кадить, а ти одержу розоряєш. Бач, який священник знайшовся, щоб тобі вже в голові кадило...

Вихопили ту кадильницю та на моїй голові й зністожили.

Одначе мені ще довелося таки бачити справжню кадильницю. Як це сталося? Та ніколи ж я не гадав, що матиму стосунки з справжньою срібною кадильницею. Тримати її в руках, бачити, як вона близько, перед твоїми очима мелькає, брязкає ланцюжками... Де я міг про це думати?

Але життя таке чудне. Іноді воно так складається, що гарбузова й срібна кадильниця кінчають однаково свою службу, відігравши таку приблизно роль, як оця, що я допіру сказав. Лиш не на тій самій голові. Отже розповім про це, не забігаючи наперед.

II

Після нещасливої шинки, батькові все ж таки пощастило якось ублагати Глафиру. Вона знов прийняла мене до школи. Це вже здається шостий раз. Не пригадую добре.

І от починається чудова осінь. Я вже перейшов у третє „отділення“. На грядках часом іще позалишались баклажани, великі червоні, аж горять. Станеш на нього чоботом, а він тільки: чвирк! Станеш на другий, на третій — чвирк, чвирк...

А на „переменах“ у школі хлопці їдять кавуни. Потім ми гуляємо на причілку в пувичок. В четвер, після великої перерви, у нас завжди буває „закон божий“. Батюшка о. Олександр приїздить поштовими кіньми. Їхній машталір розповідає нам, чи батюшка сьогодні сердиті, чи ні.

— Сьогодні батюшка смирні, не бійтесь.

— Хіба? А ви ж почім знаєте?

— Та вже знаю, — каже він, примруживши ліве кудлате око. — Єсть така триєкторія, що знаю.

Батюшчин машталір був колись у салдатах і вміє багато таких слів, що й учительша їх не чула. Ми якось питались її. „Не знаю, — каже, — не говоріте глупостей“. Так ми до батюшчиного машталіра:

— А яка - ж вона, га?

— Триєкторія?

— А.

— Е, це вещь, хлопці, непойнятна. Вона і е, і нема її. У воздуху.

— І вгадує?

— Повсігда. Кажу смирні, значить смирні. Кажу сердиті, значить, держіться.

І тоді вже ми держалися. Бо таки була машталєрова правда: батюшка ввіходили розгнівані і зразу, під ким зарипіла парта, беруть його за носа, аж посиніє бідний.

— Отвечай: кого Самсон побив ослиною челюстю?

То він, сердега, пищить, пищить...

— Хвістілі... хвісті... хвістілімлян...

— Хвістілімлян? Насмешка над законом божим?..

І вже так нахвістілімкає, що до нових віників не забудеш. Але спочатку о. Олександр заходить до Глафири Івановни. І вже ото, як зайшов, то вже маємо час нагулятись. Чи він їй теж закон божий „преподавав“, чи хто його зна. Не знаю. Аби нам було коли пограти. Інший повідкрочує пувички чисто геть від штанів і від сорочки, та програє. Але мені везе. Я, як виграю, то вже мої, а як програю... ну, то там побачимо.

Так ось одного разу гуляємо ми в пувичок. Дзвоника нема та й нема. О. Олександр ще не приїхав. А тут не везе. Що вдарю, то й поза ямку й поза ямку.

— Бери, — кажу, — не бійся, побачимо, до чого воно сьогодні дійде?

Охота мене взяла: ану ж до чого я дограюся? Хоч заверну все, хоч... Одним словом, відкрутив я останню пувичку від штанів і застебнувся дерев'яною цурочкою.

— На чесну, — кажу, — сьогодні. — Платить, так готівкою. На.

Вдарив я. Поза ямку. Він ударив — у ямку. Забрав.

— А що, — кажуть хлопці, — на чесну?

А я стою та й думаю.

— Щоб ви знали, — одказую їм, — що на чесну. Шкода тільки, що більш нігде не маю пувички. — А самому вже прийшла до голови одна думка.

— Знаєте, що? — кажу я до хлопців. — Став хто за мене пувичку. Виграю — твій виграш. Програю — зроблю за те щось таке, чого ніхто з вас не зробить ніколи в світі.

Хлопці зиркають один на одного. Радяться.

— Зробиш?

— Кому?

Я таємниче посміхаюся.

— Йй. Глафірі.

— Що? Треба знати, що ти зробиш. А то що - ж, так давати пувичку.

— Спортю воду.

Настає уважна тиша. Потім розлягається регіт.

— У ванні?

— Побойшся...

— Тільки кажеш, що спортиш, а потім і не спортиш. — І як сказали вони „побойшся“, я відразу рішив:

— Нет, спортю... Що ж вона знущається з мене? Сьогодні знов казала, що я — „розбойник“. А який я розбойник? Кого я розбив?... Хто докаже?... Вона думає, що це їй так і пройде... Ні.

Мушу пояснити: Глафіра Іванівна любить дощову воду. У неї завжди під трубою стоїть велика ванна. Дощовою водою Глафіра Іванівна вмивається то-що. І нехай би хто насмів щось укинути в ванну, або якимось інакше „спортити“ ту воду... Саме вчора пройшов дощ. Ванна стоїть повнісінька прозорої води. Вітрець пробігає по ній і злегка вівсюжить рівну поверхню.

— Ну, гляди ж, спорти, — каже один. — Я ставлю.

Він поторохтів коробкою й дав мені одну від штанів: „бляху“.

— Став і ти бляху, — звелів я товаришеві.

Кинули. Моя лягла ближче до ямки. Мені першому бити.

Всі обступили. Тільки дихають...

— Бий, — кажуть, — чого ж ти?

Я націлівся. Змірив, скільки буде до ямки, підсунув ніготь під пувичку й сильно розправив палець.

Пувичка підскочила й перелетіла через ямку...

— Ех... — вирвалося у одного. — Як же ти б'єш?

— Бий ти, — кажу я до товариша. А в самого, почуваю, в горлі пересихає.

Він ударив. Не добив, лягла ближче. Знов моя черга. Але я мушу бити ту, що далі. Як на цей раз не вб'ю — пропало.

— Націляйся добре — радять усі хлопці. — Бий великим пальцем.

— Да, да, великим, бо вказательний він завжди невірно б'є.

Я націлівся великим. Але вже як не везе, то не везе.

— Цок... (по-за ямку!)

А тому тепер звичайно легко вбити: обидві лежать на долоню від ямки. Він націлився... су

— Цок! Цок! (У ямки)

Він мовчки поклав у початок обидві „бляхи“.

Всі глянули на мене. Що ж я робитиму. Мушу сповнити обіцянку. Але що саме я зроблю, вони ще не знають.

Я відхожу на півтора сажені від ванни і на хвилинку одвертаюся. Потім знов повертаюся й стаю за вітром.

— Раз мати спородила, раз і помирати,— говорю я до хлопців.— Тільки хто скаже вчительші, тому першому й смерть. Розступіться.

— Що ти робитимеш?

— Розступіться, кажу, од неприятности.

І тут я зробив одну річ, якої звичайно хазяйський син не дозволив би собі. Що правда, я зробив там на макове зерно. Але й того було досить. Хлопці аж попадали.

— Ну, цитьте ж,— кажу.— Умріть.

На тому б і кінчилось, коли б не Халимон Товстий. Ото ще був макуха.

Ось йому треба було наїстись чогось солоного й схотіти пити... Він не був при нашій грі, десь там у куточку доїдав своє сало, як кіт, щоб ніхто не бачив і не попросив. Тепер він прийшов, і просто до ванни.

— Хай п'є... Пий, Халимоне, пий.

Він нагнувся і втопив губи в ванну.

Хлопці не витримали і так заверещали від сміху, що він зрозумів.

— Ви щось зробили?..— спитав він. Що ви зробили?..

Тут один згуковичок радісно заляпав у долоні й, підстрибуючи на одній нозі писнув від насолоди, як миша:

— Напився? (Пись!) А добра водиця? (Пись!) То ж Кириченко Гавриїл так ізробив.

І сказало, мишеня дурне.

Що тут сталося з тим Халимоном Товстим! Він почервонів, аж посинів. Червоніє, червоніє, та дметься, як той гиндик. А хлопці лягають зд сміху

— Нічого,— кажуть,— воно пользительно.

Хоч би вже мовчали.

Дивлюсь, що ж це буде? Халимон Товстий—круть на одній нозі. До вчительші!

— Заявлю,— каже.— Ти,— каже,— мене отруїв і я не виживу...

— Дурний,— кричать йому хлопці, а він не слуха.

— Все одно,— каже,— заявлю, хоч і виживу. Чого ти знущаєшся? Або заявлю, або одкупись.

Як сказав „одкупись“—кінець.

— Одкупиться? А чого ж? Можна. Ще й дорого дам, аби зносив,— кажу я йому й показую кулака.—Бачиш? За кожне слово, що піде з твого поганого рота в учительшине вухо, даю по три груші. П'ять слів—п'ятнадцять груш. Десять слів трижди десять—тридцять груш.

Груша—коли б'єш щиколотками об тверде місце на морді, або по голові. Халимон Товстий це добре знає.

Але не встигли ми сторгуватися, як дзвоник зателенькав і став біля хвіртки. Приїхав о. Олександр. Всі розбіглися,—не встиг він заявити.

Та дивна річ. Сьогодні о. Олександр зовсім не довго був у Глафири Іванівни: зайшов і вийшов за хвилику. І таке в нього на обличчі, немов вони полаялися. Тільки хіба ж батюшка можуть лаятися, та ще з учительшею?

Одначе о. Олександр увійшов страшно лютий, аж коси ворухаться, наче вітром їх підіймає. А ніздрімо, то спадуть, то розідмуться.

— Погана триєкторія, — шепнув я до хлопців. — Хтось постраждає. Тільки шепнув, так і сталося. О. Олександр підійшов до одного:

— Пир Господен в Капернауме.

А той „пир... пир... капир... наумі... пир...“ І далі хоч би слово. Пир та й пир.

— Угу, — промовив о. Олександр. Промовив, та як „пирне“ сердегу під щелепи, так той шматочок язика й відсік. Тоді батюшка до Хомки:

— Пир Господен в Капернауме.

— Не... не загадували... як раз до пиру загадали, а пиру не загадували... — каже Хомка, а сам голову в плечі.

— Тать смердяща! — скрикнув о. Олександр. Та за носа. Найгірше, коли за носа. Якось, як покрутить, аж зуби викручуються. Але Хомка вже звук, він тільки чмише. Тоді о. Олександр походив, походив між партами й став біля Халимона Товстого. А той червоніє, червоніє, — ось трісне. А батюшка за Капернаум годі вже та з богослужіння питають.

— Ти. Поросся. Когда священнослужитель кропить святою водою? І когда ету святу воду п'ють православніє християне?

Серце мені завмерло. Чую, хтось душиться від сміху.

„Ну, — думаю, — пропало. Тепер заявить.“

— Когда православніє християни п'ють ту воду, я тебя спрашиваю, тумба.

— Котору? — перепитує Халимон Товстий і червоніє ще дужче.

Тут хлопці не витримали. Зубами кусали парти, а потім, як про-рвало. Регіт! Та який регіт! Шістдесят сім чоловіка разом...

А батюшка до Халимона Товстого:

— Так ти смєшіть? Тварь нечестивая. Ти єще комедію? І так якось обома руками за обидва вуха взяв Халимона Товстого та лобом об пружок парти, лобом, лобом. Тільки рукава, як крила в страшного птаха злітають. Нарешті в Халимона потекли з носа прикмети. Тоді о. Олександр вихопив з кешені велику хустку в чорному горосі, витер нею собі обличчя і вийшов геть, червоний, як монастирський кавун.

Кілька хвилин потому тривала тиша. О. Олександр лайнувся на машталера, тельнюкнуд дзвоник і аж тоді ми всі зірвалися з своїх місць.

Це було несподіване свято: по-перше закон божий скінчився майже на самому початку; по-друге всі мали не аби-яке видовисько — ніс Халимона Товстого. Такий ніс не завжди доводиться бачити. Уявіть собі червоне розтовчене яйце, обмочене гузкою в чорнило. І ви гадаєте, що той Халимонів ніс викликав співчуття? Гадаєте, хтось підійшов, пожалів, спитав, чи болить? Навпаки.

— Покропив? — закричали хлопці, перекидаючи від радості парти.

— Ну, як же воно після свяченої води?

Халимон Товстий скривився.

— В-ва-в-в-в-в...

— Диви! Він плаче. Дурний, чого ти?

Я відразу зрозумів, що хлопці наробили мені лиха. Навіщо було зачіпати, коли в чоловіка й так поганий настрій? А після цього він звичайно піде й заявить.

І пішов. При такому настрої кожний би заявив. За себе не кажу, а б не заявив, а він звичайно слабший на характер, пішов до Глафир Іванівни і все, як на сповіді, розказав. Навіть більше, ніж на сповід

бо Глафира влетіла до класу з затиснутими зубами, синя, аж бурякова од гніву.

— Кириченко,— закричала вона.— Кириченко Гавриїл!

— Я, Глафиро Івановно, здесь.

— А, ти здесь?... Ти здесь, крокоділ нещасний?..

— Здесь.

Вона стала проти мене і схопила себе за груди.

— До яких же пор?... До яких пор ти будеш уменьшати мою жизнь? Што ти наделал!

— Хіба я вменшаю?

— Ш-то ти наделал в дощевую воду!!.

— Це брехня. Я тільки постояв. Що-ж я не понимаю, що дощову воду не можна портить?

— Поніма, а сам...— каже Халимон Товстий.

— Замолчать, ілі я с ума с вами сойду... Пошел за грубу на двенадцать дней, а там посмотрим.

Дванадцять днів за грубою! Це багато. Там страшенна спека, тісно, закапелок зовсім темний, бігають миші і потім найбільший сором— стояти за грубою. Туди ставляють тільки безнадійних дурнів.

— Я, Глафиро Іванівно, не портив.

— Він не портив,— повторюють за мною й хлопці.— Він тільки націлявся ради прахтіки.

Але їй очевидно така „прахтіка“ зовсім не подобається. Мені навіть здалося, що це ще більше її роздратувало. Вона почала задихатися.

— За грубу, тебе говорят! Ілі ти оглух?... За грубу!!.

— Мені,— кажу,— не тяжко. Я стану й за грубу й скрозь. А тільки-ж несправедливо.

Я затиснувся до того проклятого закапелку. Він здавив мороком мою душу. Глафира Іванівна підбігла до груби й штовхнула мене в плечі.

— Лезь, сороканожка отвратительная, лезь! А там посмотрим.

З цим я погодився: ми посмотрим. Та кому від цього буде гірше, це теж іще посмотрим. Власне я не мав ніяких планів, але в мені підіймалась буря протесту проти несправедливості.

Я простояв за грубою до вечора. Хлопці рішали задачі на „все действия“, але рішити ніхто не міг. Лінейка так і свистіла в повітрі. Долоні пухли, наливались кров'ю. Тоді я вперше подумав, як добре буває іноді втекти від життя, сховатись від бурхливої дійсності, хоча-б на піч, або за грубу. Стоїш собі, або хоч і присядь для зручності. А навколо тебе морок і навіть павутиння. І на душі такий су-мирний настрій, що заплював би все на світі.

Однаке сумління почало мене мучити: чому я не страждаю разом із ними?

Я підніс руку, висунувши її з закапелка:

— Глафиро Іванівно, вот я знаю, вот я...

Я ризикував ради товаришів, бо рішити задачі також не міг би. Та вона не повернула навіть голови в той бік, ізвідки почулась моя заява.

III

Так я вийшов з тієї тюрми, коли аж на дворі почало сутеніти, а в закапелку стояв уже густий морок. В класі нікого не було.

— П-шол,— сказала мені Глафира. І я вийшов.

Дома я міг на перший раз легко пояснити запізнення.

Я сказав, що вчительша залишила мене складати їй книги.

— Бач, як вона тобі довіряє, — сказали батько. — Гляди ж, шануйся мені.

— Наче я не шануюсь. Другого ж не залишила, а мене залишила. Але на ранок знов те саме...

— На место, — каже вона і показує пальцем на грубу, наче іншого місця для мене ніколи й не було.

— Глафиро Іванівно...

— Не розговарівать.

Одним словом, що й казати, — становище не дуже блискуче.

І от, зовсім несподівано мене рятує випадок. Поправді я тільки на випадок і надіявся. Але я не міг гадати, що то буде о. Олександр. Як на те, їм треба було посердитися з Глафирою, і це мене врятувало.

Сталось так. Під час великої перерви, коли хлопці напевне гуляли в пувичок, а я один за всіх мусів терпіти знущання, раптом зателенькав батюшчин дзвоник. Чому? Закон божий відбувся вчора, чому ж знову батюшка? Мені стало так весело, наче я не в тюрмі, а сам десь їду на батюшчиній бричці. Я визирнув у вікно. Машталір відкидав посторонки. Значить збираються постояти довший час. О. Олександр поправляють на грудях хрест і йдуть до класу. Так і є...

Перерва скінчилася. Всі на місцях. І що ж ми бачимо? Глафиро Іванівна хоче пройти в двері, — в одній руці у неї журнал, а в другій — варення з абрикосів на маленькому блюдці. Але о. Олександр значно за неї грубший мужчина. Він стає на дверях перший і вже Глафірі нікуди просунутись, тільки рука з блюдцем стирчить.

— Ви мене задушите отец Олександр, — чуємо її голос. — Куди Ви прьоте, когда сейчас мой урок географії.

— Кушайте свої абрикоси в комнате, — відповідає й о. Олександр, — потому, что вы ошибаетесь.

— Нет, уж извините, вы ошибаетесь. Закон божий бил вчера.

— А я вам говорю: закон божий такой предмет, что полезно і сьогодні повторить. Можете забрать ваше блюдце, об которое я пачкаю рясу.

Він посунув трохи ліктем і ввійшов у клас.

— Садітесь, діти.

„Хороша триєкторія“, подумав я і висунув з закапелка голову. Глафіра помітила мій рух.

— Куда? — крикнула вона в двері. — На место! Не смей показывать башку.

Я сховався. Але розрахунок мій був точний. Він цілком виправдився. О. Олександр з цікавістю посунув руку за грубу, намацав мою голову й витяг мене за чуба на світ.

— А сіє что означает? Ти почему в пещере, отрок мой?

— Оставьте его... Я здесь заведующая! Я.

— Почему ты в пещере, я спрашиваю. Отвечай смело, разве ты боїшься своего пастыря? — вдруге звернувся до мене о. Олександр. На Глафіру він навіть не глянув. Я зрозумів, що боятись „свого пастыря“ в цю хвилину міг би лише дурень.

— Ні, ваше благословеніє, я не боюсь, только что я наказаний...

— За какой грех? — спитав о. Олександр, нахмуривши брови. Всі в класі перестали дихати. О. Олександр чекав, тримаючи мене лагідно за руку. Я не хотів признаватись. Не хотів ганьбити своїм вчинком учительшу, але дуже хотів зліквідувати свою кару і тому я відповів так:

— Большой шалун, ваше благословеніє, і повсігда чємсь та зароботаю...

Це було сказано прекрасно. Але раптом підвівся Халимон Товстий і безсоромно заявив:

— Ваше благословеніє, бреше він. Бо він зробив у ванну Глафири Івановни мокре святотатствіє...

Парти здригнули.

— Ах!... — почувся за дверима. Брязнуло блюдо з варенням. Глафира Іванівна застогнала й кинулась до себе в кімнату, грюкнувши дверима, як тільки могла грюкнути здорова жінчина. А о. Олександр так зареготався, що глобус на столі, наче його торкнув хто, обкрутився півразу.

— Свят... Ха-ха-ха-ха!!! У ванну!.. Ха-ха-ха-ха!!! Ох-х-ха-ха-ха!!!

В цю хвилю двері з учительшиної кімнати знов розчинилися. Глафира Іванівна не витримала. Тремтючи всім тілом, ввірвалась у клас і крикнула:

— Так знай же ти, сахалінщик будущій! Я ісключаю тебе із стен... із етіх стен...

— О-о-о, — пустив баса о. Олександр. — За что же ви его ісключаєте?

Але тепер уже Глафира Іванівна не хотіла розмовляти з батюшкою і зверталась виключно до мене:

— Вон! Ілі я визову господіна урядника...

Справа несподівано для мене стала зовсім погано. За врядника вона ще ніколи не згадувала. Це вперше, як вони посварилися з о. Олександром.

Вона бликнула на нього так, що я подумав: „значить урядник старший за батюшку“...

І тут раптом о. Олександр повертає мене до життя. Це був день несподіванок. Він бере мене знову за руку і каже до вчительші, яхидно всміхаючись:

— Спрячьте свого урядніка под ваш „епітрахіль“, а мальчіка я беру к себе. Ми еще посмотрим. Ступай, отрок Гаврііл, на козли.

Я не знаю... Я так любив пригоди, що не чекав, доки батюшка попросять мене вдруге. Мов куля, я засвистів із класа. Сів на бричку біля машталіра й сказав:

— Запрягайте. Закона божого не буде, їх благословеніє зараз не в состоянні заніматься.

Машталір лупнув очима.

— Ти, — каже, — не сказився, хлопче?

— Ні, дядьку Кузьма, така триєкторія випадає, що мабуть дайте недокурка, бо я тепер за отрока при їх благословенії. Так що тепер мені і в вітар зайти — плювати діло...

Ця думка, несподівана для мене самого, налила щастям моє серце. Я додав:

— Подать кадильницу, хоча б... роздмухати й погойдати її, поки їх благословеніє не готові, — це ж ви як гадаєте? А то стій за грубою, покарайся їй. Доволі! Запрягайте, дядьку Кузьма.

Він почав запрягати.

— Ну, — каже, — з тебе, сукиного сина, буде саломщик. У нас у музиканській команді теж такий байстрюк був, любого офіцера обделає.

— Що ж ви рівняєте? То байстрюк, а то, — говорю, — отрок.

— Та вже не знаю, чи отрик, чи не отрик, а що отряха, то бачу. Н - ну ж, ти, попадая. Ножку! — крикнув він на борозню, товстозадую коняку. Вийшов о. Олександр. Я знав, що закона божого не буде сьогодні! Кузьма підібрав віжки.

Домой, батюшка?

— Домой. Я ей покажу, мать пресвята богородиця, еслі она ещю не відела... Поганяй, оболдуй, чего стоїшь?..

І ми втрюх — я, їх благословеніе о. Олександр і машталір — з місця взяли на ристях, аж курява за нами схопилась.

IV

Тепер я думаю так: людина росте, погляди їй змінюються, бо „все тече“, як казав Геракліт. Виростає людина, вивчається й бере иншу триєкторію. Від колишніх кадильних не залишається навіть іржавого ланцюжка. І нині, коли я, буває зайду до приятеля, а він лікар, і до нього приходить юний піонер і скаржитись на живіт, я тільки згадую свій живіт у минулому, який він був теж неспокійний, і констатую, який він спокійний тепер. Коли піонер приходить з матір'ю, то вона, одержавши рецепта на рицину, скаже до піонера, цього сина жовтневої революції:

— Вип'єш, Федя, оці ліки й, дасть бог, пройде.

І піонер відповідає:

— Мамо, ти вп'ять? Скільки тобі казав: нема бога! А пронос живота — од бактерій.

Вам ясно, що я з піонером абсолютно однієї думки. Він також це відчуває. Посміхаючись до мене дружньо й трохи оборонно, він підіймає руку й каже:

— Будь готовий!

— Завжди готовий, — відповідаю я.

Так. Все тече, це безперечна істина. Але тоді, ідучи на козлах із досвідченим машталіром і почуваючи за своєю спиною їх благословеніе о. Олександра, я переживав зовсім инші почуття. Думки, годові стригуни, іржали в мені і я гаряче хвалив господа бога.

Я був релігійною людиною. Пригадую, коли батька раз затопила на леваді повідь, я дивився в вікно і палко молився, щоб Миколай чудотворець урятував їх від загибелі в холодній воді. Потім я видерся на стіл, зняв із стіни образ спасителя й, заливаючись слюзами, проговорив йому:

— Спасителю сусе Христе! Як тільки наші татко втопляться, я тобі повидираю очі. А як спасеш — украду в церкві свічку від иншої ікони й поставлю тобі.

Батько врятувалися. Свічки я, здається, не поставив, але вірив і дякував щиро до болю в грудях. Так, я був релігійний. Як би я там не збивався на законі божому, як би я зле не знав „пир у Капернаумі“, але бога живого, „воздесущего“ я мав у себе в середині й поклонявся йому „втайне“ щиро й з захопленням.

Отже й не дивно, що він визволив мене від учительшиної напасти, як отрока Ананія з страшного рову, й посадовив мене на високі козла батюшчиної брички. В цьому я був тоді глибоко переконаний. І з тим я в'їхав на подвір'я о. Олександра.

Тут чекало мене нове, зовсім незнайоме життя.

Я скочив на землю і став оглядати церковний будинок. Це був нічого собі будинок. Тут можна було не погано жити. Високий паркан

захищав від заздрого людського ока велике подвір'я, повне різної птиці, поросят, кабанів, свиней то що. Годовані, важкі гусаки зустріли мене ворожим, задиркуватим глеготом. В стайні розбещено іржали два лошаки, на яких щось там уже гримав Кузьма. В подвір'ї пахло смаженою цибулею, яблуками, молоком, м'ясом, коровою. Словом, можна було жити. Я ще ніколи не чув ніде, щоб так смачно пахло, як тут. Нігде також я не бачив такої свині, як була в їх благословенія! Це не свиня — ціла скриня на товстих ніжках. За нею сунула ватага поросят, — я нарахував щось дванадцятро, чи що. Потім я звів очі на будинок і побачив на ганку матушку. Спокійна й мабуть стомлена цим клопотом вона стояла, склавши руки на череві, й дивилась на курей, серед яких розорявся чорнохвостий неспокійний півень.

О. Олександр сказав щось до матушки, мабуть про мене, й пішов у кімнати. Матушка перевела на мене очі, прикликала до ганку й, огледівши мене з ніг до голови, стала питати:

— Як звуть?

— Отрок Гавриїл, а в школі був Кириченко Гавриїл, відповів я. Вона всміхнулася.

— Доволі з тебе самого Гавриїла. — Отрок значить одлетів, лишився просто Гаврило. Що ж, я не міг сперечатися з матушкою; незручно, коли бачиш людину вперше на своєму житті. Я змовчав, а вона запитала далі:

— Куриш?

— Ні, не займаюсь. Гріх... Та й без надобности.

— Добре. Набиватимеш мені після обіду цигарки. — На це я погодився з таємною радістю:

— А чого ж? Набиватиму.

— А тепер пиймай он того гусака, он бачиш? І неси його сюди.

— Отого, рябошию? Січас...

Я в момент нагнав гусака, затулив йому рукою дзьоба і спокійно, з виглядом повної зорієнтованости запитав у матушки:

— Куди його? На куфню?

— Оддай Маланці. Хай ріже.

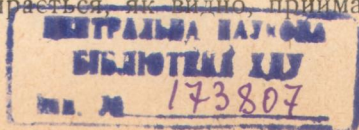
Так почався перший день мого нового життя.

V

Перше, над чим я замислився другого ранку, — моє майбутнє. „Ну, гаразд, подумав я, ти зараз отрок. Ти несподівано доскочив слави і ловиш гусаків на батюшчинім подвір'ї. А потім? Як ти собі уявляєш, до чого ти можеш дійти, коли так підеш і далі?“

Ну, до чого? Можна було звичайно думати про все. Хіба, як, наприклад, архирей, або що, то про нього не можна було думати? Можна. Але, як я не хотів уявити себе на місці архирея, нічого путнього не виходило. Тоді я подумав за благочинного, потім за звичайного священника, нарешті — за диякона... Ні, як тільки мені в уяві починали відростати коси, я іржав від сміху над собою. Я б не дозволив собі глумитися над священником стороннім. Але пореготати з самого себе — не гріх. І я реготав при уяві, що в мене коси і що я, замість штанів, убрався в рясу. Чому? Я, бачите, був переконаний, що священники штанів не носять. Навіщо вони йому? Для того, щоб служити господу богу, штани непотрібні. Для цього є ризи.

„Одначе, як би там не було, думав я далі, а з школи тебе Глафира Іванівна випроводила і не збирається, як видно, приймати, доки

ти під батюшчиним покровом. Що там у них трапилось з Глафірою, — нікому невідомо, але твоя доля віднині, так чи инак, зв'язана з батющиною“.

Крім того, передо мною було стільки незнайомого й цікавого в цьому житті, що я тремтів від нетерпіння пізнати його ближче, і думати за щось инше я не міг.

А головне: дух покори ласкавому господу, що прихилив до мене лице своє, вселився в мене й жадання подвигу засвітилося в мені полум'ям.

Коли о. Олександр вийшов ранком о десятій годині на двір, він був свіжий і сильний, з обличчям ясним, як у путнього архангела. Новий підрясник чорного шовку ходив чудесними хвилями на його м'язах, а з низенького розстебнутого коміра випливала рожева, гладенька шия, на якій сиділа кучерява голова невимовної краси. О. Олександр посміхався і гладив свою ніжну, злотисту бороду, якою він нагадував мені самого Ісуса Христа.

Серце затремтіло в мені. Я вклонився й підійшов під благословіння. О. Олександр весело перехрестив наді мною повітря й сказав: „Благословен бог“... Я припав до його руки. Гарячі губи відчувли незабутній оксамит шкіри священника, і моїй душі, натовленій тривогами останніх днів, стало так спокійно і затишно.

— Господи, господи... — подумав я, але не насмів спитати, що ж буде далі?

В цю хвилину перша оса розчарування шпигнула моє серце: О. Олександр величним рухом відкинув полу підрясника. І що ж я побачив на ньому? Довгі, смугасті, а як де, то ще й рудуваті штани. Я відчув, що мої очі стали неймовірно широкі.

А о. Олександр тим часом добув із кешені цигарницю, вийняв з неї цигарку і, дивлячись кудись далеко через мою голову, задумано постукав цигаркою об металеву кришку. Погім, ледве чутно з невловимим смутком заспівав:

Д'ех трри де - деревні, два села
восім девок, одін я
да ку - у - ди дев - кі — да ту - у
ди й я.

Я стояв, мов зачарований. Пахучий дим від батющиної цигарки спадав на мою голову солодкою отрутою передчуття чогось неясного, неминучого...

— Ваше благословеніє, — вимовив я. — Приставте мене до будлі якого зайняття, щоб у мене душа не тривожилась.

Я пам'ятаю, що сказав саме так „щоб душа не тривожилась“, бо я почував, що ці штани, цигарка й „восім девок“ не вміщуються в моїй голові. Мені здавалося, що образ Ісуса Христа вийшов із штанів і став остеронь.

Отець же Олександр перевів на мене свій раптовий, пильний погляд:

— Вот тебе задача! Їжджай до благочинного. Вот пісьмо. А еслі увідіш матушку...

На цих словах із сіней вийшла на ганок матушка о. Олександра і байдуже подивилась на нас. Я вклонився їй, але нічого не сказав. Чомусь мені здалося, що не цю матушку я мушу побачити, а благочинну.

— А, Гаврюшка, — вимовила вона і швиденько пройшла до сарая на кінець подвір'я. Коли матушка відійшла, я спитав:

...— а як повідю матушку?..

О. Олександр поклав руку на мою голову.

— Єслі увідішь, вот пісьмо. — І передав мені другий лист.

— В собственные руки, слишішь?

— А впоследствии?

— Возвращайся. Завтра субота. Ти можеш взойти з Григорієм на колокольню і с ним благовестить до вечерні.

О, батюшка прекрасно знали, який це подарунок для мене. Я буду на дзвіниці! Господи. На дзвіниці! Там же стільки горобиних гнізд. А яєць! І ніхто їх не дере, бо хто може видертись під самий гостряк дзвіниці?.. Боже, завтра я буду там...

Я притиснув листи до гарячого тіла. В моїх штанях замість кешені була дірка і тому я тримав листи біля самого тіла.

Розшукавши, Кузьму я показав йому конверта, на якому стояло:

„Его Высокопреподобію

о. Алексію Яворскому“

Кузьма покрутив у руках конверт, подивився, сплюнув:

— Це ж, к примеру, куди?

— До благочинного, — сказав я суворо. — Запрягайте, зараз же їду. На другому конверті я встиг тільки схопити одне слово:

„Высокочитимой...“

Цього листа я навіть не показав Кузьмі. Все одно він не вмів читати. Через хвилину Кузьма скомандував:

— Ну, ж ти, дала й идол крутиш... щоб тебе заткнуло...

— Дядьку Кузьмо, що значить далайидол? — спитав я глибоко вражений цим словом.

— Та оця товстозада. Хвищаєш, стерво! — Він оперішив борозню батоном і круто обернув бричку.

— Це вроді благочинну так звуть. А я вже прикладаю, наприклад, до коняки. Аби веселіш... Сідай.

Я сів, вийняв другий конверт і перечитав:

„Высокочитимой Аделаидѣ

Варфоломеевнѣ.

В собственные руки“.

Зареготавшись на всю від Кузьминого жарту, я відкинувся в задок брички і крикнув:

— Піррьод!

Мені не тяжко було виконати це доручення. Коли я приїхав до благочинного, то першу побачив матушку Аделаїду, чорняву таку та тиху, з очима, як у Марії Магдаліни. Вона підійшла до брички й запитала:

— Ти до нас? — А я в свою чергу запитав:

— А ви може будете матушка?

— Да. А что? Я буду матушка.

— Ось письмо. — І не встиг я вийняти лист, як вона блиснула посмішкою та такою гарною, що аж мені стало весело. Не доводилося мені бачити такої посмішки ні в кого. Губа рожева, ніжна, а зуби наче на сонці сніг. Вона схопила лист і в ту ж мить кудись його всунула, що я й не помітив. Знаю, що кешень же в неї не було.

— Поросьонок, получиш п'ятнадцять копеек, — устигла вона сказати. Одначе нічого не дала. Вийшов благочинний, і вона звернулася до нього:

— К тебе от о. Олександра, — а сама зникла в кімнатах. З благочинним ми розмовляли не довго. Він перечитав листа при мені, помугикав, помугикав і сказав, що приїде. Так і велів передати: „мг... мг... хорошо, приїдем“. Покусав борідку і знову мигнув. Гаразд, мовляв.

Я повертав додому, переповнений думками. Якесь ніби тривога, ніби смуток ворухились мені під серцем. „Як так? — думав я. — Що значать ці листи нарізно — окремо благочинному, окремо матушці? Вона ж, можна сказати, теж благочинна. І чому це одна матушка неповинна знати того, що знає друга матушка, а благочинний взагалі нічого не повинен знати?“ Та хіба я міг відкрити таємниці священника, доручені йому від бога? Я не міг їх відкрити, бо це ж тільки два дні, як був за отрока... І тому всі мої вчинки походили від серця та від тої глибокої віри в о. Олександра і в бога, що кипіла в моїх грудях. Але, хоч я і йшов напонамацки, як той сліпий, одначе не оступався.

Коли я в'їхав на своє подвір'я, о. Олександр і матушка зустріли мене разом. Не чекаючи їхніх запитань, я сповістив:

— Їх високопреподобіє о. Олексій сказали, що приїдуть, хоч нехай що. Як перечитали листа, так і сказали. — І раптом додав: — А матушка їхні передавали здалеку поклін вам, матушка. — Не знаю, як це вилетіло мені з рота. Може я подумав, що слід би таки передати поклін. Може тому, що мені здалося, ніби матушка щось хоче мене ще питати.

По обличчю о. Олександра я зрозумів, що говорю так, як і повинен говорити. Він звернувся до матушки, що дивилась на нього з запитанням:

— Я просів о. Алексея к нам на храм.

— А, — сказала матушка, — ти розумно зробив. Гаврюшка, можеш іти обідати. Іди до Маланки.

В той день я їв свій шматок хліба, гордий від свідомости, що я заробив цей шматок службою їх благословенію, а через них — богові. Маланка підсипала мені в миску щось аж тричі.

VI

І ось прийшла субота. Я чекав її не даремно, бо в цей день я дістав найвищу нагороду. З Григорієм Довгополим, старим церковним сторожом, я зійшов на дзвіницю. Навряд чи можна передати словами те надзвичайне почуття, що росте в вас, мов безодня, коли ви вперше на своєму житті підіймаєтесь на дзвіницю. Ви підіймаєтесь темними, кривими сходами. Вони риплять під вашою ногою. З чорних закутків стирчать держакі старих королев. Клапті древнього оксамиту, звисаючи з них у темряві, дотикаються вашого обличчя. Часом ви потрапите головою в густу мережку павутиння. Тоді від тих ніжних дротиків, що пробіжать до вашого серця, розсиплеться по за шкірою го-стрий і лячний мороз. Ви хапаетесь за полу Григорія.

— Чого ти, дурашка? Не бійся — скаже він. — Тут же мертвяків немає.

Нарешті останній раз ви заносите ногу. Ваша голова випинається з квадратної дірки — ви потрапляєте в царство дзвонів, що зустрічають вас страшними глибинами своїх горлянок. Роздутими язиками

звисають з них нерухомі залізні макогони. Мимохить вам підіймаються плечі, немов якась невідома сила притягає вас в середину дзвона. Вам хочеться підстрибнути, вхопитись руками за канат, що прив'язаний до язика, упертись п'ятою і вишкратись на великий дзвін, а звідти — вгору і вгору! — до горобиних гнізд. Прекрасне, високе бажання! Але ви мусите вміти дуже добре лазити, зачіпаючись самими пальцями за дощані лати дзвіниці. Часом жерсть, що нею вкрито церкву, так щільно прилягає до дошки, що нікуди всунути пальця. Тоді — надія на бога та на вашу кебу. Взагалі ж, якщо ви раніше не вдосконалили свої м'язи на латах та на бантинах звичайної клуні, то на дзвіниці ви ні за що не видерете й одного поганенького гнізда.

Григорій перехрестився і зажав ногу в каблучку од великого дзвону. Тим часом я двома короткими енергійними рухами скинув із себе чоботи. І не встиг Григорій перехреститись удруге, як я вже був на сволоку, де висіли дзвони. Григорій підвів голову і скрикнув:

— Куди?

Вітер розкидав йому поли старого, заляпаного оливою піджака і колошматив руду з білими кущами бороду, від якої ішов дух тютюну, змішаний з миром. Я дуже полюбив ліда Григорія за цю бороду. Часом на ній бували жовті кругленькі цятки — він іноді тикав себе в підборіддя свічкою, яку тільки за хвилику перед тим погасив і з якої ще котилась гаряча сльоза жовтого воску. Пізніш, коли я вивчив його глибше, я зрозумів, що він робив це навмисне, бо завжди в таких випадках додавав, припікши собі тіло:

„Ух, ти - ж... куряча голова...“ Тепер він розмахував руками і теж кричав мені:

— Ізлізь! Ух ти - ж... Ізлізь, кажу тобі, куряча голова.

Я засміявся.

— Дзвонить, чого там?

— Та я задзвоню, коли мені треба буде, а ти злізь. Подралось. Куди ото?

— Та, нікуди. Дзвонить.

— Ух ти - ж...

Він навіть не закінчив і, перехрестившись удруге, шарпнув ногою язик великого дзвону. Могутнє „бо-оов“ гойднулося навколо мене і налило мої вуха тяжким металом. Груді захвилювалися. В ногах заграли м'язи, наче там сиділи музики. Я з надхненням схопився пальцями за першу лату, озирнувся через власну голову на світ, що лишився десь за деревами, й подерся під самий гостряк дзвіниці. Мені здавалося, що величні згуки міді тримають мене на своїх хвилях, а поруч мене літають невидимі херувими.

Так я надрав там яець, гав'ячих і горобиних повну пазуху. Коли Григорій ударив у всі дзвони, я зліз і, ставши поруч з ним, подивився вниз. Мішана юрба пливла до церкви з трьох боків. Перед огорою чоловіки скидали шапки і всі починали хреститися, махаючи в повітрі бородами. Мені стало чомусь так чудно. Я побачив о. Олександра. Він підходив до паламарки, поглядаючи на народ, що махав бородами, товпився, хилився й пригладжував чуба важкою, чорною долонею. Я помітив: о. Олександр посміхнувся сам до себе і зник у паламарці.

„Чого він посміхався, дивлячись на народ?“ — подумав я.

Раптом перед дверима притвору я помітив Глафіру. Від несподіванки я забув за все і крикнув їй радісно:

— Глафіро Іванівно, добрий день!

Вона озирнулась навколо і потім підвела голову на дзвіницю.

— Глафиро Іванівно! — повторив я і перехилився з вікна всім тілом униз. Здається, вона ледве помітно всміхнулася. Та в цю ж мить щось ляпнуло об її голову одне, друге, третє... Вона скрикнула і задулилась руками.

Я відскочив од вікна. Прокляті яйця! Вони посипалися з моєї пазухи на Глафірину голову.

... Це були останні краплі, що переповнили чашу її терпіння. Тепер і думати годі про школу. Відрізано. Та хіба ж я хотів?

Цей випадок снівсь мені цілу ніч...

VII

Дорогий читачу! Ти не раз зазнавав тяжкого вагання. Не раз напевне перед тобою стояла складна альтернатива. І ти не знав: іти сюди, йти далі, чи повернути назад? Нігде й ніхто не міг тебе порадити, бо хто може зрозуміти твою душу, коли ти сам не розумієш її? Ось тобі здається, що слід тільки спинитися, подумати й піти назад, і все буде врятовано: честь і спокій і все твоє дальше життя. Воно вже вимальовується перед тобою і кличе, тягне тебе до себе, обіцяючи тихе, спокійне щастя. Лише спали кораблі, щоб не вабило тебе відпливти на них у невідоме, коли вітер надме їм вітрила. Спали! Вернись!.. Ти вже готовий це зробити. Жагучий, жертівний огонь уже починає охоплювати твоє серце. Та в цю хвилину ти раптом відчуваєш, що твої груди пронизує неможливий біль. Тобі стає шкода того невідомого, що десь там, на тім непройденім шляху. О, ця спокуса — твоя загибель! Ти не хочеш підняти щит, і отруйна стріла цікавості раниць доброго Ормузда, що був уже готовий розлити над тобою свою благодать.

Тепер ти не повернеш!.. Карайся ж за свою необачність, ти, неупокійна людино. Пливи на своїх непевних кораблях...

Отак і я. Замість подумати над тим, що я зробив, замість повернутися до Глафири, попросити пробачення, слухняністю й трудом повернути до себе її серце, я на все махнув рукою. „*Alea jacta est*“, — сказав, як відомо, в подібному випадкові Цезар. Я ж сказав просто: „Чорт його бери. Батько битимуть, та не привикати“. І перейшов Рубікон.

Я рішив залишатися в отроках. О, я знав, що це значить! Я знав, що не можна тепер наvertатись на батькові очі. Не любили вони чомусь священників. Був цей гріх у нашій сім'ї. Чи одмолили його мама, чи відплакали своїми сльозами, це богу звісно. А батько — ні до церкви, ні говіти, хоч убий. Раз якось пішли таки говіти, та перед причастям випили в Максимця щось із кварти. Батюшка не схотів причащати, мабуть почув дух. Так вони тоді знов до Максимця й повернулись до дому аж через три дні. Того разу й пальтишко дістали.

— Оце, кажуть до матери, відговівся. Буде з мене надовго.

Все це пригадалося мені рано в неділю. Вийшов я на двір, постояв і завагався. Скільки ж це день, як я не був дома? Напевне батько вже все знають. І що довше я отрокуватиму, то дужче потім болітиме. І ось у ту хвилину гукнув мене о. Олександр.

— Гавриїл, сказав він, — сьогодні будеш прислухуватись на обіднє. Прісмайтвайся к делу і замечай всьо с молитвою...

Чи ж міг би ти відмовитися, мій любий читачу? Не знаю. А я не міг. Ця нова розвага рішила все. Ви-ж тільки уявіть собі: яка перспектива! А він ще каже: „замечай“... Кому це він каже? Та я не

промину жодного руху, і жодне слово з богослужіння не пролетить повз моє вухо. Я буду в паламарці! Буду в вітварі! Біля самого о. Олександра. Там і дід Григорій. Він завжди подає кадильницю і переставляє свічки перед царськими вратами. Дорогий діду! Не довго тобі залишилось поцарствувати. Скоро я свого достукаюся. І я знову подумаю: „Господи, господи...”

А коли вже так, то треба-ж увійти до вітварю чистим. Треба надіти свіжу сорочку, бо ця, чорна, доволі вже заносилася ще в школі, а лазивши по гніздах, я трохи ще й розідрав її.

— Порадь мене, Маланко, що робити,— звернувся я до Маланки в цій справі.

Ця дурна дівка завжди продавала зуби.

— Ги—ги...

— Цього мало. А де взяти білу сорочку?

— Додому сходи,— каже,— ги-ги.

— Додому? Я ж кажу, що дурна. Якби можна додому. А тут секрет—на місці де взяти.

Я прекрасно розумів, що для батька буде замало того, що я піймав матушці гусака, та висипав Глафірі на голову горобині яйця. Батько питають мене більше. І взагалі не можна з'являтися додому, доки не дослужусь до вищого якогось чину, що їм незручно буде мене зачіпати чимсь важким.

— Маланко!— крикнув я раптом. Сорочка біла є! Вона на мені.

І справді—на мені було дві сорочки: одна зверху чорна й подрана, а друга на споді більша й не подрана. Я швиденько спідню на верх, а чорну на спід і з чистим сумлінням пішов до церкви.

Годі казати, як забилося мені серце, коли я увійшов до паламарки: я враз побачив там на якійсь жаровні силу недопалків од свічок. І враз з'явилася думка, просто блиснула як сонце:

„Треба набрати на тягала для павуків“. Знаєте—тягало? Берете шматочок воску й починаєте його мняти між пальців. Мніть довгенько, доки віск не стане з жовтого зовсім чорний від ваших пальців. Робіть його мякеньким, похукайте на нього, знов помніть, а потім зробіть той ковалок кругленьким, або-ж трохи продовгуватим, як яечко. Але перед цим не забудьте всередину ковалка вмістити кінець нитки. Ось вам і тягало. Нитка мусить бути з аршин завдовжки. Тоді йдіть на вигін, де завжди є павукові нори, опускайте ваше тягало на нитоцці в якусь нору і починайте дражнити павука: то підніміть, то опустіть тягало. Хвилин за дві павук розсердиться: ви почуете, що ваше тягало поважчало. Значить павук уп'явся кліщами в віск. Смикніть тягало з нори! І павук перед вами—великий, страшний, буває з хрестом на спині. А там уже робіть, що знаєте. Якщо маєте коробку—можете посадити його туди й принести в клас...

Вся ця принадна картина стала передо мною в момент. Я подумав знову: „Тут вистачить всім хлопцям хоч по двадцять тягал на кожного...“ І я всунув тим часом зо жменю недопалків за пазуху, коли дід Григорій почав роздмухувати в казанку вугілля.

Потім я обвів очима всю паламарку й зазирнув крізь розчинені двері до вітваря. Яка краса! Я захолов. Коли ми говорили, я бачив тільки шматок вітваря крізь царські двері, що посередині. Бачив престол, а на ньому якусь шклянну хатку. Воно красиво, але що-ж здалеку? А тут все перед очима. І престол, і жертівник, і все. Підлогу позастилано ряднинками, на вікнах вишивані рушники, вікна з зеленими та жовтими шибочками. Звісно, святе місце. Саму євангелію, що

на престолі, мабуть, і за коняку не купиш. Як вона - ж! хоч золота, хоч позолочена. А коняка що? Здохне та й нема. Словом, було з чого дивуватися. Інший може б так і стояв з роззявленим ротом. А я мусив опанувати себе й придивлятися, як велів о. Олександр.

Він стояв у вівтарі біля жертівника.

— А що то батюшка роблять? — спитав я Григорія.

— Та що - ж. Совершають проскомідію.

В двері з паламарки видно все, як на долоні. Я стежив за кожним рухом, за кожним словом, навіть найтихшим, я вгадував його по тому, як складалися губи їх благословенія. Мир злетів на мою душу. Я вмочив пальці в лампадку, що горіла в паламарці, й помастив собі голову. Стою, молюсь своїми словами.

На жертівнику заблищала чаша, потім ніжик і ще якісь два обручі — навхрест один через один. О. Олександр потер чашу жовтим рушничком, уважно оглядів кілька проскур, що лежали ліворуч цілою купою, і щось тихо, майже зовсім нечутно заспівав, замислився. Дивився він кудись в далину через зелене скло заграбованого вікна. Я не знаю, мабуть, я помилився, але мені почулося знайоме вже:

„Три дь - деревні...”

Я стрепенувся. Напружив слух мій до болю, а очі ледві не вистрибнуть із лоба. „Замічаю...”. Та до мого вуха долетіло ще тільки двоє слів:

... два села“.

О. Олександр тихо зітхнув, очі йому затуманилися. Раптом він обернувся до паламарки й побачив мене. Ворухнув бровою в мій бік; я став молитися ще дужче. Тоді о. Олександр узяв одну проскуру в ліву руку, а ніжик у праву, тричі перехрестив ножиком проскуру поверх печатки й сказав:

— В воспоминаніє господа і бога і спаса нашого Ісуса Христа.

Сказав це тричі. І зараз надрізав ножиком проскуру з правого боку печатки, кажучи при тому: „Яко овча на заколеніє ведеся“. Потім штрикнув з лівого боку й сказав: — „І яко агнец непорочен... дали щось про стригучого... его безгласен, тако не отверзает уст своїх“.

Я стежив за ним, не одриваючи очей. Його слова гнітили мене своєю незрозумілістю. Щоб краще їх чути, я увійшов до самого вівтаря і став за південними дверима. Він, як чарівник, змахнув ножиком утрете і вдарив проскуру вгорі печатки: „Во сміренії его суд его“ — сердито сказав він за цим разом.

І раптом слова його обірвалися. Я побачив, що ніжик глибоко провалився всередину проскури. Вона була порожня... Мабуть, проскурниця невдало замісила тісто, чи що, й через те о. Олександр не зміг виїняти ягнятки.

— Старая калоша, — промовив він, відкинувши проскуру набік. А я, як почув про калошу, та годі вже й молитися. Дивлюся, що - ж воно тепер буде? Батюшка взяли другу проскуру і тільки налягли на неї ножиком з правого боку й вимовили „яко овча“, а проскура знов і провалилася. О. Олександр затримав руку і зблід від гніву.

— Стерва, проскури спекті не вмеет... — почув я стримане, але зовсім виразне. Мені затримтіли коліна, наче злий дух вселився в мене і хотів зареготати, а я не даю. „Почекай, думаю, це - ж тобі не в пучок гуляти, а проскомідія“.

О. Олександр узяв третю проскуру і, ви не повірите,—знов не зміг виколупнути з неї агнця! Тоді він сказав такі слова, що я одвернувся і вийшов з вівтаря до паламарки.

„Господи,—подумав я втретє, як же це воно? Ці ж самі слова я чув улітку від нашого чередника, коли він справдовувався з одним чоловіком за ягня і „благословив“ його такими словами, що я, навіть дійшовши старшого віку, не можу їх повторити.

Не знаю вже, як далі о. Олександр „совершив проскомідію“. Я стояв у паламарці, і в моїй голові було повно диму. Дід Григорій велів мені роздмухати кадильницю... Але й вона не змогла повернути мені настрою. Щось наче обірвалось мені в середині. Хотілося плакати, або зробити щось геройське. Ну, плакати не дуже хотілось, а от зробити... Тільки що? Як на гріх нічого не придумаєш! А тут я відчуваю, ніби моя віра захиталася і наче крізь туман проступило сбличчя Глафири Іванівни. Потім я згадав ванну, Хому, Халимона Товстого, товаришів і все своє минуле життя. Я хотів покаятися, хотів гаряче вдарити поклона перед великою іконою. І ось я відчуваю, що ні покаятися, ані вдарити поклона я вже не можу. Навпаки, мені знов хочеться піти до вівтаря,—напевне там їх благословеніє ще якусь штучку одколюють.

В цю мить мене покликано до вівтаря. О. Олександр закінчував проскомідію, сердито розкидаючи проскури. Він уже заколов агнця й тепер збирався влити з пляшки вина до чаші, щоб приготувати святе причастя.

„Єдин от воін копієм ребра его прободє: і абіє ізидє кров і вода“, говорив він. Але з пляшки нічого не потекло: там не було ні краплі вина.

— Гаврюшка,—кинув о. Олександр. Дома в шкафчике у меня полбутилкі віна. Прінесі. На одной ногє, ато нечем прічащать.

— Січас.

За хвилинку я вже шарудів у шкафчику. Матушки не було в кімнаті, і я шукав те вино сам. Стояло дві пляшки. Обидві надпиті до половини. Тільки в одній було таки вино, а в другій було чорнило. Я взяв другу. „Пийте от нея всі, сія єсть кров моя“... пригадалися мені ці слова... Я схопив пляшку (отож не розгледіти!), прибіг у вівтар і, відіткнувши її ще по дорозі, подав о. Олександр. Він хильнув із неї в чашу і помішав золотою ложечкою, щоб частки тіла Христового напилися крові з водою. Я щіпав себе лівою рукою за ногу крізь дірку в штанях, щоб не сказати батюшці чого небудь. Але, коли він помішавши підніс до уст посмакувати і в роті йому зробилося враз чорно, як у пляшці, я не витримав більше, скрикнув:

— Боже мій! Що я наробив!

— Што за бурда?? Тьфу!!

— Ваше благословеніє, я мабуть помилився... мабуть, це чорнило...

О. Олександр страшно посинів. Він озирнувся навколо—чи ніхто не помітив. На щастя, всі троє дверей, що з вівтаря на церкву, було зачинено щільно, а царські врата ще й запнуто завісою і на гачок заціпнуто. В паламарці дід Григорій про щось сперечався з стариками, що мали право заходити туди.

— Ніхто не бачив, ваше благословеніє,—тихо сказав я.

Тоді о. Олександр ізцідив „кров“ із чаші в якийсь кухлик і поставив той кухлик в середину жертівника, а „ягнятко“ та інші частки „тіла“ він висипав у хусточку й поклав до кешені. Потім хотів покликати Григорія. Та я вгадав його намір.

— Ваше благословеніє,— говорю.— Отець Олександр! Там є друга пляшка. Ото мабуть якраз вона з вином. Я зараз принесу. Я на одній нозі...

І перше, ніж о. Олександр бликнув на мене й зібрався щось сказати, я вибіг із вітваря.

Біг я без шапки. Важкі, намащені оливою пасма чуба падали мені на лоб. Я відчував важливість хвилини. Тут треба причастя, а тут таке лихо. Тому я ні на кого не звертав уваги, поспішаючи врятувати становище.

За дві хвилини я вже вибіг із батюшчиного будинку, стискаючи в обох руках загорнуту в газету пляшку. І ось, тільки я виткнувся за ворота й пустився через майдан до церкви, як чую позад себе Ладьчин голос.

— Кириченко! Кириченко!

Я став, наче вкопаний. Дивлюся, підходить Ладька і з ним Хома. Мені аж груди стисло від радості. Але я зустрічаю їх так собі. Бо що ж вони? школярі. А я вже зовсім інше.

— Ну, здорові. А що скажете?

Вони дивляться на мене, ніби зроду не бачили.

— Чого ви дивитесь?

— А хіба що? В чім то чуб у тебе?

— Не ваше діло. В оливі з лампадки. А тільки мені ніколи стояти. Треба йти.

— Що ж ти робиш?

Я глянув на Хому — він аж язик висунув від цікавості. А Ладька, той ніби й байдуже. Та я знаю, що він приставляється, бо й йому хочеться взнати до зарізу.

— Та нічого мабуть не робить,— каже він трохи вбік.

— Нічого?

— А що ж? Канешно, нічого.

— А причастя не хочеш?

— Причастя?

Вони зиркнули один на одного.

— Як це причастя?

— Та так, що ніколи мені з вами розбалакувати, бо зараз причастя готую. Ось і вино, це б то — кров христова.

— Та бре... Де ж воно?

— И—и, ще й бренькає — відповідаю я з призирством.— А оце, не бачиш?

Вони стоять мовчки, бо що ж вони скажуть. Я струшую в руках пляшку, і ми всі троє чуємо, як у ній булькає.

— Вино! — каже Хома.

— Почім ти знаєш? — байдуже питає Ладька. — Може й зовсім не вино...

— А що-ж? Ну, що, як не вино? Ех, ти... не вино!.. — кажу я роздратовано. — А що ж тоді?

— Та будлі що. Може й вода.

— А, злидні! Чого б же там була вода?

— А що ж, не можна хіба налити?

Тут я вже нічого не можу сказати. Мені хочеться вдарити його по голові цією пляшкою. Та я боюся, що розіб'ється. Образа закіпає в мені гіркою смолою.

— Дивись же, сліпий ти! — І я розгортаю з паперу пляшку. — Що? Не вино?

— Прісь ей бо, вино! — скрикує Хома. А Ладька тільки глянув і одвернувся.

— От щастя. Перенести з хати до церкви й дурень може. А от покоштувати... Цього вже ти не можеш. А ще й задається.

Скипів я тут до краю.

— Якби я — кажу, — схотів, то міг би все випити.

— Ну, це вже ти не кажи, — обзивається й Хома. — Хіба ж можна? Ти ж не маєш права.

— Хто? Я? Отрок не має права?

— А що ж, маєш? — питає Ладька. — Канешно, що не маєш. І навіть б ото я говорив чор'зна що?

— Ходім же, — кажу я ледві чутно.

— Куди? — питають вони обидва трохи здивовані.

— Я вже знаю куди. Ходім у сарай. Ви заходьте край городу, там, перелізете через паркан. А я піду в ворота. Побачите, чи маю право, чи не маю...

Вони мовчки оббігають паркан, а я вже чекаю на них у сараї під бричкою. Руки мені трохи тримтять, але я відтикаю зубами пробку, і в обличчя мені б'є незнайомий густий дух вина. Хлопці вскакують у сарай і лізуть до мене під бричку. Я піднімаю пляшку. Чую, що очі мені заливає жар.

— Ну, пий же, — шепотить Ладька. — Чого ж ти побілів?

— Зараз...

Я прикладаю шийку до губів, закидаю назад голову й починаю пити. Випив один невеличкий ковток. Щось гаряче пробігло мені по животі. Я злякався...

— Годі. Ну що? Не маю?..

Хлопці сидять нерухомі. Ладька нічого не може сказати.

Тоді я хочу вилізти з під брички.

— Треба йти, — кажу їм. — Вставайте.

Раптом Ладька бере мене за руку.

— Почекай. А добре?

— Що добре?

— Вино.

— Канешно, добре. А ти ж як думав?

— Ну, то дай же покоштувати.

— Е, ні — відповідаю я. — Цього вже я не маю права. Ще б я всякому давав.

— А от - даси...

— І не дам...

— Кажу, що даси...

— Кажу, що не дам і не дам. А причащать тоді чим будемо?

Ладька підвівся.

— Як знаєш, я й не прошу. А от як заявлю батьощі на законі божому, яке ти тут в отроках повіденіє робиш, тоді побачимо. Ходім, Хома.

Я остовпів.

— Як заявиш?

— Та так. Розкажу все, як було. Як ти нас зустрів, як закликав під бричку, як пив христову кров... Тоді й побачимо, що ти за отрок.

Цього я не міг зарані передбачити. Ладька завжди міг людині зробити капость. Та хіба ж я знав, що він піде й на це? Я подумав, подивився, скільки там у пляшці того вина. Руки мені ослабли.

— На, пий, — подав я йому пляшку.

І Ладька почав пити. Він аж очі зажмури́в. Але на четвертому ковтку я вихопив від нього пляшку.

— Що-ж ти п'єш? Повилазило тобі, що вже й на причастя мало залишилось?

Він обтер рукавом губи й каже:

— Таки добре вино. Дай ще й Хомі покоштувати. Давай, давай. Що ж він, гірший за тебе? Ти п'єш, а йому не можна? Бери, Хома.

Мусив я дати ще й Хомі. Хай п'є... Може вони не христову, а мою кров випивають... Хай уже п'ють...

Мені здавило горлянку...

— Пийте... хоч і все...

Та в цю хвилину двері до сараю раптом відчинено. На порозі з'явився дід Григорій — стурбований, захеканий і теж без шапки!

— Гаврило! — крикнув він. — Що ж це ти робиш, куряча голова...

Я охолов. Ну, що я міг сказати? Дід Григорій глянув на всіх нас і сам усе зрозумів. Він вихопив з Хоми́них рук пляшку, зацідив його по морді, потім Ладьку — разів із чотири. Той аж юшкою вмився...

— Пішли вон, шарлатантюги, звідци... А-х-х, ви ж... Ну! Піймаю ж я вас...

Та де там було піймати, як вони аж зашуміли з сараю. А я стою перед дідом Григорієм, отак наче на страшному суді перед богом. Взяв він мене за вухо...

— Крутіть, діду, хоч зо всієї сили, тільки не погубіть мене... — белькочу я, не знаю сам що. А дід подивився на мене, подивився, тоді, бачу, одвернув голову та рукою, що з пляшкою, витер очі й плюнув.

— От куряча голова. Чисто, як Васька мій був колись. Собашник ти! Чей же ти знаєш, що батюшка ждуть вина? От розкажу їм, як ти служиш, тоді визнаєш...

І вухо моє покрутив раз, та тільки хіба-ж він уміє так, як о. Олександр. Щоб аж іскри з очей посипались. Не вміє. Покрутив, аби покрутити... Потім глянув на пляшку...

— Лихо! Це так так. Причащай тепер, як знаєш. От арештанти! От... Ну? То ж придумати! Батюшка на проскомідії стоять і досі, служби не починають, народ дожидає, не ївши ж люди. Що за наказання? Чого це батюшка так довго держать сьогодні? А він тут зібрав бал та й поштує. Та не розоритель ти!? Ну, що я тепер скажу їм?.. А пробка де? Воно-ж і відіткнуте...

— Пробка ось тут... під бричкою...

— Як би тобі дав „брички"... Щоб знав...

— Що ж тепер давати? Нічого, кажу, вже не pomoжеться. Нє-сїть уже швидко.

Григорій обтер пробку, заткнув, ударив об поли й побіг до церкви: „Що ж його тепер, думаю собі, робити? Чи йти знов таки до вівтаря, чи може зовсім і не йти? Так де ж не йти, як о. Олександр мені сказали, щоб присматрювався та замічав? Піду“.

Прихожу я до паламарки. Бігти вже нема чого, прийшов поволі. Стукаю в двері злегенька. Не відчиняє Григорій. Почекав я трошки та й знову стукаю. „Чує,— думаю,— а не відчиняє"... Сердиться мабуть. Потім таки відчинив. Чую — гачок зіскочив. Пригладив я чуба; всовуюсь до паламарки. А дід і не дивиться. Тільки бубонить: „Ич... прилізла... куряча голова... Своїх гріхів доволі та ще й його бери на свою душу“...

Я вже мовчу. Творю молитву, хрестюся. Проходить трохи часу.
— Як питає, то скажеш, що ногу забив, бо буде тобі... — кидає знову Григорій.

Любий діду! Все життя своє ти прослужив батюшкам, і вони не ззіли твого серця. Яке ж воно справді велике! Пригадую, що я навіть не повірив спочатку. Як? Він не сказав батюшці? Ну, тоді ж я ввійду до вівтаря.

Служба вже почалася. Саме треба подавати кадильницю. Григорій дає їй в мої руки й, не дивлячись, виштовхує мене з паламарки до вівтаря. Я схиляю голову і, шкутильгаючи на ліву ногу, підхожу з кадильницею до о. Олександра. О. Олександр бере кадильницю з моїх рук і каже:

— Пошел вон...

— Ваше благословеніє, — шепочу я. — Якби я був не звихнув ноги, то в ту б мить приніс. Ато якимось, як оступився... От нещастя...

— Болван! А Григорій віно вилакал по дорозі. Пошел із алтаря, к чертовой матері...

Я вийшов. Я все зрозумів. Шкода мені й діда, й себе шкода.

— Ну що вони? — питає дід.

— Сердяться, — кажу.

— Сердяться. Шкуру б з тебе спустити, лобуряка ти. Сердяться... Ще б не сердились...

Мовчу.

А далі, що ж так стояти? Вийшов я зовсім із паламарки. „Ну, думаю, перший раз невдача, то другий раз зроблю краще“.

Пішов я до Кузьми. Він саме в стайні і саме „воспитує“ шкреблом батюшчиного жеребця.

— Ну, як діла, отрик? — спитав він, коли я підійшов до дверей.

— Та так, що не зовсім. — Я зітхнув і сів під стіною на шлеях.

— Що ж ти, служив сьогодні обідню?

— Та, служив... Трохи...

— Я ж кажу, був у нас у музиканській команді теж...

— Е-е, — сказав я з гіркістю. — Що там у вас у музиканській? А от, спробував би він причастія готувати.

— Та воно, звісно. Це триєкторія зовсім друга.

— Ото ж то й є. А ви: в „музиканській, у музиканській“... Аж досадно.

Я замовчав. Не хотів виносити священних таємниць до стайні. Щось мені підказувало мовчати. Ми покурили й розійшлися.

А кінчився той день для мене не зовсім таки щасливо.

О. Олександр, прийшовши з церкви, звернувся в першу чергу до мене:

— А ну, ти... Зайді ка сюда, на кухню. Зайді-ка...

Я й не тікав. Зайшов. А куди я міг подітися? Мусив „зайти“ на кухню.

Ну, тут мене о. Олександр і „причастив“. Я ніколи не думав, що отак можуть бити в домі священника. І за що бив? За чорнило. А за вино вже дісталось дідові...

— Тепер ти будеш расторопней? — спитав о. Олександр, кінчивши. — Будеш?

— Буду! — відповів я крізь сльози.

— Что будеш, дьявольская печенка?..

— Розторопний, ваше благословеніє...

Я поклявся, що не забуду йому цього „причастя“. На що вже Маланка — весела дівка, завжди на реготах. А й та співчувала мені.

— Нічого, — каже, — зносиш. Я ж старша, та й то переносю. Бува, що й полумиски на голові б'ють.

А я все таки поклявся... І не так за биття, як за оту „печінку“. Краще б він зовсім із мене шкури спустив, ніж сказати такі слова. Ще ніхто в світі не казав мені такого. Ну, добре. Нехай же. Побачимо, яка я „печінка“...

VIII

Проходять дні. О. Олександр пересердився, та яке вже то життя. Тепер я тільки чекаю нагоди, коли зможу довести їх благословенію, що я став „розторопний“. І це чекання було єдиним, що скрашувало моє перебування при церковному домі. Не міг я забути „печінки“... Щось тліло в мені болючою, негасимою іскрою. А життя мало не що-дня приносило нові розчарування.

Саме тоді в нашому селі переписували коні, фургони, упряж, то-що. Для війни з японцями, чи що. І бувало заїздить до батюшки старшина з комісією.

— Усьо з лошадями, — каже. Чи не вип'ємо, батюшка, с трудов?

О. Олександр поблагословить їх і ото йдуть у кімнати. А там бувало, що й до ранку благословляють... Набігався я до Ширмана. Туди несеш порожні пляшки, а звідти повні. Приніс, а ті знов порожні... Чую тільки з кімнати: „За веру, за царя й за отечество“. І знов біжу. Що вже весело то весело. Тільки не міг я через це укріпляти в собі отрока. Набігаєшся, владеш і починається. Все мені „печінка“ щемить.

Коли на другий день о. Олександр надів новий підрясник і виходив на двір знову свіжий і ясний, мені ще він нагадував іноді Ісуса...

Я на той час уже мав доволі „зайнятій“ при батюшчиному дворі: колов дрова, носив воду, допомагав Маланці, чистив буряки на зиму, шаткував капусту, набивав матушці цигарки, трусив ранком штани їхнього благословенія на свіжому повітрі. І це було найтяжче. Труснеш і ніби всього тебе струсить... Не міг я прийняти цього закону. Хіба ж таки мислімо: їхнє благословеніє в штанах! Ну, нехай би в чому іншому, а то... І то ж архирей дозволяє! В таких випадках, коли о. Олександр здавався мені знову ясним і чистим, я старався не дивитись на нього нижче пояса, а тільки на обличчя й на груди, де поблискував срібний великий хрест. Сам не знаю, чому я не міг опустити очей нижче.

А ось одного разу старшина привіз з собою не саму комісію, а ще й Юхима Івановича, завідателя міністерської 2-х класної школи. Про цю школу я, обшарпаний хлопець, мріяв, як прибитий єврей про недосяжний університет. Я відразу пізнав Юхима Івановича: він був сильно розумний і рябий, аж страшно, як на нього подивишся.

„Ой-же ж і вчитель! — Оце так да!... подумав я, заплющивши очі. Його постать в сірому костюмі при окарді на картузі, при хусточці, як сніг, так і стояла передо мною. Я стою з заплющеними очима. І ось я чую, що чиясь пахуча рука цупко бере мене за вухо і лагідний, але насмішкуватий голос звертається до мене:

— Ти хто такой?

Я розплющую очі. Передо мною Юхим Іванович.

— Ну, кажи.

— Я,— кажу,— не знаю, як вам і сказати. Був я в школі Кириченко Гавриїл, потім обрано тут за отрока, а далі вже й не знаю як...

Юхим Іванович весело зареготався й випустив своє вухо.

— Так ти учоний! А граматику знаєш?

— Що би,— кажу. Граматику це пустяк.

Він сміється й раптом питає.

— Іменительний?

А я йому, не замислившись, бах:

— Хто! Што!

— Родительний?

— Кого! Чого!

— Дательний?

— Кому! Чому!

— Ах, ти сукин син! — сказав Юхим Іванович по хорошому. —

Де ж ти навчаєшся?. Але в цю хвилю матушка махнула йому з сідней, щоб ішов, і я не встиг йому розповісти. Подумав тільки:

„А що, спіймали? „Кого-чого“ не знаю? Як прийдеться, то я ще й не те знаю. Аби спитали“... Дуже припав мені до серця Юхим Іванович. „Оцей, думаю, як ударить. Ну вже й навчить. Видно ж по морді“.

Увечері, коли вони розгулялися до того градусу, що їм треба, я зайшов до кухні і став дивитися в розчинені двері в їдальню, де вони сиділи за круглим столом. Якби я хотів, я б міг теж випивати, бо в пляшках дещо залишалося. Та нащо мені випивати? Яке щастя. Я краще дивитимусь. І ось я стою і дивлюся. Їх багато, а я сам.

Старшина щось говорить, а сам увесь мокрий. На грудях у нього „мендаль“, а по бороді квашена капуста. Він упрів. Товста чумарка варить його. Та він не скида її, бо на ній „мендаль“, а ту „мендаль“ — пришило. Як тільки він скине чумарку, то й мендаль же скинеться... Юхим Іванович пускає йому в бороду дим з папіроси й сміється.

— От бугай обчеський. Угодували вас, Митрохване Степановичу.

— Та богу дякувать...

А Василь Іванович Мороз, тенор у синіх окулярах, що співає в церковному хорі, але теж при комісії випиває, той змагається з кимсь:

— Оставте! Бог є! Как таки так? Ну, как таки так?

Матушка, ну й чудні вони. Теж мабуть хлеснули трішки. І ото воно їм потрібне. Випили і теж справдовуються:

— Ну, нехай є, нехай не є, що вам до того? Ви ж ділянку получаете? Як похорон, чи весілля, так ви вже й маєте.

„Це мабуть правда, думаю собі. Тільки... як же це матушка так говорять, що ніби й так і так?.. Нехай є, нехай не є... Мабуть мені почулося. Слухаю, Мороз кричить далі:

— Как таки как? Це добре діло!..

Тут подає свій голос о. Олександр:

— Я не допущу кошунственных разговоров.— А Юхим Іванович, аж заливається — сміється. О. Олександр теж посміхається до нього. Просто мені голова розскакується. Як же це воно?..

— А я вам говорю: бог є! Как таки так? Почіму ж і сказано, що увійду в дом твой і...

— Беда,— каже о. Олександр. І голос хорош, і умний человек, но, как випіл — дурак...

— Е, нету. Как так, шо дурак?.. почіму ж сказано: „Яко несть во устех их істини, язикі своїми льщаху“. Чуєте? своїми льщаху!.. Бо

нема правди в устах їх, серце їх легковажне, горло їх, як гроб відкритий, язика їх улесливі... О! А ви кажете, що дурак. Нет, об'ясніть мучительний вопрос...

— Та йді ти к... На днях завьол на похоронах... А мужікі глаза відкрили...

— Хо-хо-хо-хо!.. Невже на похоронах? Цей вам напроповідує...— регоче Юхим Іванович.

— А почіму ж і сказано: „воздвіго-о-о-о-ша (співає) — рекі госпо-о-д-ні, воздвігоша ре-е-е-кі гласи сво-я“...

Та його вже ніхто не хоче слухати. Старшина надувається й починає теж співати, тільки не божественної, а салдацької. Але Василь Іванович лізе грудьми через стіл і кричить, трохи не плаче:

— Да как таки так, що бога нет?

Старшина починає ридати:

„У-у-у-у-сал-
дата серце мрють,
бо салдат в паход ідьоть.

— Почему нет? Бог есть,— відповідає о. Олександр. Я оживаю разом із цими словами. Оживаю, щоб далі зазнати вже смертельної поразки. Василій Іванович питає далі:

— Есть? А как же так, що есть? Об'ясніть мучительний вопрос. Потому що, еслі ж нет... еслі нет...— Йому аж жили напнулися...— Еслі нет, так пашол же он, знаєте куда? На що-ж тоді сказано, що... Ех, нет тогда бога нікоторого і не надо...

Щирий Василь Іванович! Він не читав геніяльного Вольтера й не знав, що бога треба вигадати, коли його немає. Він заробляв на тиждень кілька смачних калачів та й уже. Як би ж то. А то чорний жук сумління шкрябався йому в серці. Вип'є людина, розбудить жука, а той і давай кришити віру. Та ще при людях.

Я ж стояв тоді на пекельнім вугіллі. Піді мною хиталася земля. Ще трохи — і я страчу сили. Єдина надія, що о. Олександр ударять богохульника, заступляться за все огненним словом. Інакше... Що ж це таке? За віщо ж я тоді в отроках? І за що ж я страждав? І ось я чую:

— Нет, есть!.. Для таких дураков, как ты і твоя бабушка.

Ці слова о. Олександра потонули в гомоні. Та для мене вони прозвучали громом. Я заклав обличчя руками. От тобі й „пир господен в Капернаумі“!.. А тут ще старшина. Спротивів він мені зовсім:

— Ой, батюшка, давайте по чарці, бо щось у мене так під ложечкою ссьоть...

Більше я не міг дивитися. Тяжкий сон навалився на мене. Я впав під дверима, п'яний в той вечір може дужче за всіх їх.

Після того вечера мене вже зовсім не захоплювала кадильниця, хоч їх було в о. Олександра аж дві, одна старенька, що з нею він їздив на похорони, на молебни, то що, а друга — нова, срібна, аж дзвенить. Обидві вони висіли на гвоздикові за шафою. Я давно вже навтішався ними і побачив, що там немає нічого мудрого. І чудно мені: та, гарбузова кадильниця, що батько побили на мойй голові, вона мені стала тепер чомусь дорожчою в тисячу разів за цю срібну, з справжніми ланцюжками, з кільцем для великого пальця, і з покришкою, на якій був хрестик на шість кінців. Коли я кадив своєю гарбузовою, мені здавалося, що тіло моє гоїдалося на білих хмарах, а дим од вати

п'янив мою душу небесними пахощами. А тут, добившись нарешті до справжньої кадильниці й спробувавши її, як батюшок не було дома, я відчув, що мене занудило від ладану. Я поспробував заспівати так, як це я робив дома. Але нічого не вийшло. Мізерне виття, замість надхненної відправи, нещирий патос, замість справжнього захоплення. А що найдивніше, це те, що в мене виходило так само, точнісінько, як і в о. Олександра. Я тепер це відчув. У нього теж так. Це мене вразило.

Я повісив кадильницю на цвяшок і вже більше не торкався до неї, ... Після того ж вечера мені не довго довелося чекати нагоди, щоб довести о. Олександру, що я вже став „розторопний“. При тій самій нагоді я побачив іще й те, на що можуть знадобитися в житті такі тяжкі все таки речі, як дві металеві кадильниці...

IX

Наближалось храмове свято. Ви ж пам'ятаєте, що о. Олександр чекав благочинного з матушкою? А крім того, ще мали прибути й священники з інших парахвій. Гарячка в нас була така, як у путнього хазяїна перед машиновкою. Дід Григорій і не виходив з церкви. Натирив ставники самоварною мастею, щоб аж горіли. Чистив ікони від павутиння, то що. Для цього він мав віника на довгому держальні, як верхові вила. Трусив рядинки, мив вікна, мастив оливою стемнілі обличчя святих. Роботи доволі. А вдома в о. Олександра — не менше. Одного вечора, коли я вніс дрова, щоб розпалити грубку в кімнаті о. Олександра, я побачив його перед великим свічадом. Він стояв спиною до мене й говорив проповідь. Часом він прикладав руки до серця, говорив тихо й ніжно, а часом — простягав їх перед собою, майже хапаючись за свічадо, і тоді голос його згучав так суворо й невблаганно, як, бувало, в нас на законі божому.

— Православніє християни, братіє і сестри во христе! — Довго він говорив, та все нагадував, щоб народ покався, щоб не грішив, щоб не забував бога. „Ах, ти, думаю собі, благословеніє в штанях. А недавно що казав? А тепер, щоб не забували?“ Нагадував він і про страшний суд, і про те, що в євангелії сказано, що не знаємо часу, коли труба архангела затрубить і покличе грішних на розправу. Словом виходило, що покаятися треба до зарізу. А я послухав трохи й знову подумав: „навряд, щоб покаялись. Хіба що для виду“. Але я зітхнув і сказав:

— Батюшка.

— А-а. Ну как, Гавриїл? Ти слухал?

— Та слухав. Можна розпалювати?

— Розпалюй. А как? Трогательно?

— Очінь, — кажу, — трогательно. — Він пройшовся по кімнаті й спинився біля мене.

— А как тебе матушка Аделаїда сказала? Получиш п'ятнадцять копеек? Го-го-го!... Ах ти, дійствітельно такі — порося.

О. Олександр був у добром настрої. Та мені зовсім не хотілося жартувати. Безвихідність мого становища з кожним днем ставала мені тяжчою, а день розплати не приходив. Він думає, що я забув за „печінку“... А як же! Такі слова до смерті не забудеш. Хоч би й хотів...

— Так і сказала? — знову знімає він розмову.

— Так і сказала. Ну п'ятнадцять копійок, — кажу, — пока що я не видю, та й не знаю, чи повидю.

Він вдоволено засміявся й погладив свою бороду, на яку я не міг уже дивитись. Я розпалив грубу й пішов на кухню.

До свята залишився один день. А роботи, як ка'зна кому, то на три дні. Матушка сама порядкувала й командувала мною й Маланкою. Готувалося два гусаки, молоденьке поросля, пироги з яблуками, холодець, кисіль з качки, вертути з такого тіста, що аж світиться і ще сила різних дрібниць. Матушка не хотіли, щоб гості залишилися голодні. Матушка знають ту Аделаїду: вона тільки, доки в тебе за столом, доти й хороша. А вийшла з хати, то так тебе ославить... Хіба матушка не знають її?.. Теж красуня знайшлася. Яке щастя, що благочинна.

Ми не звертали уваги на те, що там між ними. Хіба це нас обходить? Ми з Маланкою ледві встигали виконувати матушчині накази. Крім кухні, була ще інша робота: всі кімнати мили, шкребли, витирали. Благочинний із матушкою Аделаїдою мали залишитися після вечері тут і ночувати. Так розпланував о. Олександр.

Нарешті пройшла остання тривожна ніч. Натомлений до краю я кидався уві сні, щось бубонів, кричав і комусь загрожував. Мені снівсья благочинний, матушка, Кузьма, який говорив далайидол, о. Олександр з чорнилом у роті, Василь Іванович, що кричав „бога нет і не нада“, й інші страховища. Але, прокинувшись ранком, я відчув себе таким бадьорим і сміливим, наче я на світ народився: чомусь я мав таке передчуття, що сьогодні щось станеться хоч зо мною, хоч з батюшками.

— Щось у мене сьогодні неспокійна триєкторія, — сказав я Кузьмі. — Чи не доведеться кому постраждати...

День почався дзвонами, що гули потім до самого вечора. Дід Григорій понапускав на дзвіницю парубків, так вони як ужарять польки, ну не можна встояти в вітварі. Ой же ж і дзвонили! Особливо Митька сліпий. — Так у нього дзвіниця й гуде, й співає й грає і наче, аж гавкне. Перший дзвонар на всю округу. Як тільки я вибіг із двору й махнув шапкою, що батюшки виходять до церкви, він ударив „встречу“. Оце була зустріч! Попереду йде благочинний з високим ціпком, потім о. Олександр, теж із ціпком, потім один батюшка з другої парохвії, а потім іще один батюшка — з третьої парохвії, теж обидва з ціпками. Трошки окремо, купкою йдуть чотири матушки. Я біжу попереду всіх, Григорій чекає біля огорожі, а Митька сліпий б'є „встречу“... Народу — видимо невидимо. А старців, так мабуть із цілої волости. Крім того, вся власть: і пристав і старшина і ще якісь незнайомі начальники. Ну, відправили службу; три батюшки служили, а благочинний за головного, ризи сіяли золотом, панікадило горіло, певчі трохи церкви не рознесли. А мені все нічого: наче це не до мене.

Потім пообідали раз під церквою з народом, а далі прийшли до о. Олександра і тут уже й почався справжній „храм“.

Чотири священники, з них один благочинний і чотири матушки — от вам уже не аби що, компанія на вісім священних осіб. Додайте сюди ще пристава, приставшу, Юхима Івановича, Мороза, старшину, потім ще кілька незнайомих начальників і тоді уявіть, яка справді благородна виходить картина, коли їх чоловіка з двадцять налягли на гусаків, а також особливо на пляшки.

Наші матушка просто свіtilись від задоволення. Аделаїда звичайно й не чекала, що тут буде така пишнота, стільки страв, і все таке смачне, й стільки народу, й така веселість. Звичайно, що ми собі з Маланкою помалкуємо, ніби все це не ми своїми руками зробили. Я тільки стежу за о. Олександром; його очі п'яніють і наливаються

чимсь густим, як олива. Всі вхажують коло благочинного, і сам о. Олександр підливає йому в чарку — то вина, то горілки, то вина, то горілки. Їх високопреподобіє о. Олексій опорожняють ті чарки з якоюсь страшною легкістю. На очах у о. Олексія сльози, — він плаче:

— Александр! Ти нічого не знаєш... Ти не знаєш за мою жінку...

О. Олексій дуже високий і тонкий. Коси в нього вже сивенькі й заплетено їх ззаду в тоненьку косичку, з якої стирчить кінчик косника Борідка в о. Олексія теж сива, узька, рідісінька й довга. Він цілий час крутить її в пальцях, кладе на нижчу губу й притискує верхніми зубами. А з очей у нього так і ллються сльози. Від жалю я на хвилинку одвертаюся, — не можу дивитись. А він говорить:

— Хе. Благочинний... Сан... у архиєрея отмечен. Скуф'я, набедренік і прочее... А она (щось каже на вухо о. Олександру), думаєш, она ценіт і понімаєт? Ех, не знаєш ти... Конечно, я (щось каже на вухо), слов нет, а она моложе. — Мені здається, що він скаржиться на Аделаїду, а за віщо, того мені не чути. Хіба ж через старшину щось почувеш? О. Олександр одним вухом схилився до благочинного, а очі йому плывуть кудись у другий бік...

...Я починаю дещо розуміти. Той лист мабуть зовсім не був таємницею божою, а просто о. Олександр хоче зробити якусь капость цьому доброму й тихому благочинному. Все закипіло в мені, наче я випив окропу. Я не знав, що робити, як запобігти лихові, бо не бачив, звідки те лихо прийде.

Тим часом давно звечоріло. В кімнатах плавали хмари тютюнового диму, перевалюючи з одних дверей у другі. Маланка засвітила лампи. Зайшла ніч. Ми позачиняли віконниці. Мені здавалося, що наш будинок хитається від диму та від божественних пісень. Василь Іванович Мороз набрався до краю, вийшов на двір і вклякнув під ганком. Юхим Іванович пішов десь першим додому, а потім роз'їхалися і пристав, і інші. Залишились нарешті сами батюшки, та й то — один уже спав на сундуку з рясами, а другий біля сундука.

Найдовше трималися о. Олександр і благочинний. І що я помітив? О. Олександр пив дуже мало, а благочинному наливав часто. Той не відмовлявся, та все плакав. Нарешті він схилив голову на руки і, чудно якось схлипнувши разів із два, мов дитина, заснув за столом, де сидів. Косичка йому стирчала вгору й тихо погойдувалася від дихання. Тоді о. Олександр устав і, випроставшись на цілий свій зріст, обвів очима кімнату...

„Три деревни,
два села...”

заспівав він крізь зуби й, посміхнувшись, сплюнув. Здається, він був зовсім не п'яний. Він увійшов до кухні, де я, лежачи на своєму посту за коміном, стежив за цілою картиною. Огледівши всі кутки й переконавшись, що Маланка і я, і старшина, що лежав біля діжки з водою, спимо, як мертві греки, він тихо вернувся до кімнати. Я післав йому у слід глибокого хropaка, хоча очі мої дивилися й бачили гостро, як ніколи. О. Олександр зняв із себе підрясник і, посміхаючись, накрив ним благочинного, а сам пішов у другу кімнату.

„Значить, нічого. Він не зачіпає благочинного. Ще й прикрив старого...” Але раптом я подумав: „де ж це наші матушка і де матушка благочинного? Сплять? Де? чом я не бачу їх?”

Я вже не міг улежати. Схопившись на рівні ноги, я прислухався і навшпиньках пройшов до їдальні. „Коли вони в одній кімнаті, значить нічого. Коли ж у різних, то благочинному загрожує небезпека“. Чому я так гадав, звідки прийшли мені до голови ці чудні думки, сам не знаю. Все пливло передо мною в тумані, я майже задихувався. Зазирнувши в одну кімнату, я побачив там трьох матушок, але де ж четверта? І потім якої саме немає тут, — не можна розібрати, бо в кімнаті півтемрява. Тоді я приник вухом до дверей другої кімнати, що були досить щільно причинені. І я почув тихий шепіт о. Олександра і ще наче другий, ще тихший шепіт.

„Тут безперечно є матушка. Вже ж старшина так тихо шепотіти не зможе. — Та й он він лежить за дівкою... Але, якщо це справді матушка, то яка з чотирьох? Мені то байдуже за всіх, це справа священська, та якщо тут Аделаїда, то я не хочу бути винний. З якої речи? Я передав їй листа, а тепер за моєю спиною можуть зобидити благочинного, що нічого мені лихого не заподіяв. Кому я роблю добро? О. Олександр? А хто сказав, що я — чиясь „печінка“? Ці думки промайнули мені в голові за хвилину. І в ту ж мить повстало передо мною половоддя, образ Миколая чудотворця, вітвар і той вечір, коли Мороз допитувався за бога, а батюшка так йому відповів.

— Бога нет? — спитав я себе. — А раз так, — замикай їх на замок, ранком розберуться, в кого яка „печінка“...

Винна тут одна думка, що влізла в мою дурну голову: мені чомусь здалося, що о. Олександр хоче сам зробитися благочинним, а Аделаїда сердита на свого й допомагає цьому. От вони й шепечуться.

— Ну, шепочіться, шепочіться, — побажав я їм. Далі, розшукавши в кухні великий замок, надів його на кільця, що були в дверях, замкнув два рази і ключ поклав на столі перед носом благочинного. Тепер якось воно буде.

На всякий випадок я зібрав у торбу всі свої книжки, познаходив онучі і все поклав біля себе напоготові. Потім я дмухнув на лямпочку, що тліла в кухні і, мов підбитий кулею, впав і заснув.

Всі ці події вимучили з мене всю душу.

Я прокинувся від страшного гуркоту й крику. Засліплений днем, що вже ввірвався в кімнату, я нічого не міг зрозуміти. Та це тільки в перші секунди. Далі я схопився з свого місця і враз обвів очима все бойовище. Перша думка була:

„Ага, значить їх благословенію не з маком“.

Тут я розгледів деталі. На розчинених дверях спальні стояв о. Олександр без підрысника, бо він же ото накрит був ним благочинного. А проти нього, з розтерзаною душею і з лицем посинілим і тремтячим від гніву — благочинний. Матушка Аделаїда не могла вийти з кімнати й стояла, закрившись, за о. Олександром. А наші матушка, рвучи на собі волосся, повторювали одне й те саме:

— Ах, мерзавець, а ще священник.

Благочинний ніби закам'янів. В руках у нього ключ і замок. Це він одімкнув їх, коли о. Олександр почав гатити кулаком у двері. Вікно було з віконницями, віконниці на залізного прогоничі, а прогонича Маланка ще не одгвинтила.

Нарешті, благочинному підскочила борідка. Він крикнув так високо, як тільки міг:

— Пьос! Пьос проклятий!...

З цим словом він озирнувся, шукаючи чогось у руку. Його погляд упав на шафу. Він зірвав з гвіздка кадильницю й, розмахнувши нею до свисту, влупив о. Олександра по голові. О. Олександр страшно скрикнув і в ту саму хвилину в повітрі зметнулася друга кадильниця і брязнула в голову благочинному...

Я міг витримати яке завгодно видовисько. Але цього витримати не міг. Четверо батюшок і четверо матушок! І все це звалилося в одну купу...

Я швиденько взувся, схопив свою торбу й без краплі жалю за тим, що залишаю чин отрока, вибіг із дому.

Яке ж прекрасне, світле сонце зустріло мене, коли я вийшов із того подвір'я! Передо мною слалася дорога і мені захотілося бігти нею до безкінечности.

Куди...

До Глафири Іванівни... Вона прийме мене. Безперечно, прийме, як тільки дізнається про все, що сталося в о. Олександра. Але мені тяжко було б розповідати про це.

„Хай дізнається від людей“, подумав я і раптом повернув до міністерської школи. Чомусь мені виросла за одну мить непохитна віра, що той рябий, хороший Юхим Іванович, що питав мене „іменительний-родительний“, він без слова скаже мені: „Ступай у клас“.

Я пішов.

І від того дня — я учень третього „отділення“ міністерської двохкласної школи.

Може вас цікавить, а як же з Глафірою? Ми помирилися з нею. Вона сказала батькові, що дуже шкодує за тим, що я від неї пішов, але її життя, мовляв, стало від того дня спокійнішим.

А їх благословеніє о. Олександра перевели на другу парахвію. Народ дуже шкодував, що такий праведний батюшка, а його переводять. Та що ж? Наказ від канцисторії. Нічого не зробиш.

Так навіки вмерла моя любов до кадильниці.

Березень — серпень 1927.

Харків, Ялта, Харакс.